

ΣΕΙΡΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Γλωσσική επιμέλεια: Φωτεινή Λέκκα
Διόρθωση: Αγγελική Τσαμπάζη
Σελιδοποίηση: Παναγιώτα Δημοπούλου
Εξώφυλλο: Μαρίνα Μπίτσικα

© 1997 Prentice Hall Europe

This translation of SOCIAL PSYCHOLOGY ACROSS CULTURES 02 Edition is published
by arrangement with Pearson Education Limited

Copyright © 2005 ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ Α.Ε.

για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη μήτρης απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάδοσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ Α.Ε.

Εμμ. Μπεννάκη 59, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 2103891800 - Fax: 2103836658
www.ellinikagrammata.gr

Βιβλιοπωλεία

- Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.-Fax: 2103817826
- Χρ. Λαδά 9Α, 105 61 Αθήνα. Τηλ.: 2103233628 - Fax: 2103234797
- Στοά Ορφέως, Στοά Βιβλίου, Πεισμαζόγλου 5, 105 59 Αθήνα.
Τηλ.: 2103211246

Κεντρική διάθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα.
Τηλ.: 2103302033 - Fax: 2103817001
- Μοναστηρίου 183, 546 27 Θεσσαλονίκη.
Τηλ.: 2310500035 - Fax: 2310500034
- Μαιζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα.
Τηλ.: 2610620384 - Fax: 2610272072

ISBN: 960-406-982-9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΟΙ ΔΙΟΜΑΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Εάν τα στρατεύματα του εχθρού προελαύνουν οργισμένα και στέκουν για ώρα αντίκρυ από τα δικά μας χωρίς να μπαίνουν στη μάχη ούτε να οπισθοχωρούν, η κατάσταση απαιτεί επαγρύπνηση και περίσκεψη.

Sun Tzu, *Η τέχνη του πολέμου*

Στα προηγούμενα δυο κεφάλαια εξετάσαμε γενικά την κοινωνική συμπεριφορά υπό ένα πρίσμα το οποίο αντανάκλα την ιδιαίτερα ατομικιστική προοπτική πολλών ερευνητών της Βορείου Αμερικής σήμερα. Σε αυτό το κεφάλαιο θα μετακινηθούμε προς μια προοπτική η οποία, ενώ δεν παύει να εστιάζεται στην ατομική συμπεριφορά, θεωρεί ότι η ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο καθορίζει αυτή τη συμπεριφορά. Με άλλα λόγια, η ατομικιστική προσέγγιση θεωρεί την ομαδική συμπεριφορά το αθροιστικό αποτέλεσμα των κοινωνικών γνώσεων και των επακόλουθων συμπεριφορών των μελών της ομάδας. Αντίθετα, η προσέγγιση που θα εξετάσουμε σε αυτό το κεφάλαιο αντιστρέφει αυτή την αιτιακή αλυσίδα: θεωρεί ότι η ταυτότητα του ατόμου και η συνακόλουθη συμπεριφορά του ορίζονται από τις ομάδες στις οποίες ανήκει. Οι κύριοι θεωρητικοί που προτείνουν αυτή την προοπτική είναι Ευρωπαίοι, αλλά η επίδραση των ιδεών τους έχει πλέον ευρεία διάδοση.

Ο Ελβετός ψυχολόγος Doise (1986) θέλησε να διερευνήσει πόσα διαφορετικά επίπεδα ερμηνείας απαιτούνται για να έχει εγκυρότητα η κοινωνική ψυχολογία. Σε σχέση με αυτό, όλοι πιθανότατα θα συμφωνούσαν ότι η κοινωνική ψυχολογία πρέπει να είναι σε θέση να προσφέρει ερμηνείες τόσο για την ατομική συμπεριφορά όσο και για τη συμπεριφορά των μικρών ομάδων. Η ευρωπαϊκή νότα στην πρόταση του Doise αντανάκλαται στο γεγονός ότι συμπεριέλαβε ερμηνείες τόσο για το επίπεδο των διομαδικών σχέσεων όσο και για το επίπεδο της κοινωνίας συνολικά. Ακριβώς αυτό το ενδιαφέρον για πιο μακροσκοπικά επίπεδα ανάλυσης αποτελεί το διακριτικό χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής βιβλιογραφίας.

Η ανάλυση της κοινωνικής γνώσης που παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο 5

απεικονίζει κατά κανόνα το άτομο ως ένα μεμονωμένο επεξεργαστή των κοινωνικών πληροφοριών. Θεωρεί ότι τα χαρακτηριστικά που αποδίδει το άτομο στον εαυτό του και στους άλλους εξαρτώνται από το πού στρέφει την προσοχή του και το πώς επεξεργάζεται τις πληροφορίες που λαμβάνει από το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον του. Το 1972 οι Israel και Tajfel εξέδωσαν έναν τόμο στον οποίο διάφοροι Ευρωπαίοι κοινωνικοί ψυχολόγοι υποστήριξαν ότι η κοινωνική ψυχολογία θα πρέπει να γίνει πιο «κοινωνική» από όσο είναι, να διευρύνει δηλαδή την προσέγγισή της έτσι ώστε να συμπεριλάβει το συνεχές δίκτυο κοινωνικών διασυνδέσεων, παρελθόντων και παρόντων, που επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Με άλλα λόγια, υποστήριξαν ότι θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική πληροφορία που εμπεριέχεται στο περιβάλλον δημιουργείται και διατηρείται διαχρονικά, και όχι να κατευθύνεται η εστίαση αποκλειστικά στον τρόπο με τον οποίο μπορεί στη συνέχεια τα άτομα να επεξεργάζονται αυτή την πληροφορία. Για παράδειγμα, στην κοινωνία υπάρχουν σχετικά σταθερές απόψεις για το τι σημαίνει να είσαι μέλος της μεσαίας τάξης, να παίζεις γκολφ ή να δουλεύεις για την IBM. Εάν γίνουμε μέλη κάποιας από αυτές τις ομάδες, πιθανώς κατηγοριοποιούμε και ορίζουμε τον εαυτό μας με συγκεκριμένους τρόπους στα μάτια των άλλων.

Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας

Ο Tajfel (1981) στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας υποστηρίζει ότι το κοινωνικό μέρος της ταυτότητάς μας προέρχεται από τις ομάδες στις οποίες ανήκουμε. Όταν συγκρίνουμε ευνοϊκά τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στην ομάδα μας με χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε εξωομάδες, αποκτούμε ταυτόχρονα μια θετική αίσθηση γι' αυτό που είμαστε αλλά και σαφή κατανόηση των τρόπων με τους οποίους θα πρέπει να δρούμε απέναντι στα μέλη της εσωομάδας και της εξωομάδας. Παρότι αυτή η μεροληπτική κατηγοριοποίηση μπορεί να φαίνεται αξιωματική σε πολιτισμούς συλλογικότητας, στους οποίους η συμμετοχή σε ομάδες αποτελεί παράγοντα σαφούς διάκρισης μεταξύ των ατόμων, πρόθεση του Tajfel ήταν η πρότασή του να έχει αντίστοιχη εφαρμογή και στην περίπτωση των ατομικιστικών πολιτισμικών ομάδων, στις οποίες και πραγματοποίησε τα αρχικά πειράματά του.

Το παράδειγμα της ελάχιστης ομάδας

Ο Tajfel σχεδίασε μια πειραματική διαδικασία, γνωστή ως «το παράδειγμα της ελάχιστης ομάδας», προκειμένου να ελέγξει αν το γεγονός και μόνο ότι ένα άτομο ανήκει σε μια ομάδα είναι αρκετό για να επηρεάσει τη συμπεριφορά του προς άλλες ομάδες. Ο Tajfel και οι συνεργάτες του (1971) δημιούργησαν δυο τυχαίες ομάδες με Άγγλους μαθητές. Σε κάθε παιδί είπαν ότι τοποθετήθηκε στην ομάδα που λεγόταν Κλέε ή στην ομάδα που λεγόταν Καντίνσκυ ανάλογα με τις καλλιτεχνικές προτιμήσεις του, τις οποίες υποτίθεται ότι είχαν προηγουμένως μετρήσει. Στη συνέχεια, έβαλαν τα μέλη και των δυο ομάδων να καθίσουν μαζί, χωρίς να γίνεται διάκριση ανάμεσα στις δυο ομάδες, έτσι ώστε κανένα παιδί δεν γνώριζε ποιος άλλος ανήκει στην ίδια ομάδα με αυτό. Κατόπιν τους ζήτησαν να κατανειμουν πόντους σε μέλη της δικής τους ομάδας και σε μέλη της άλλης, επιλέγοντας ζεύγη πόντων από μια σειρά δυνατοτήτων, όπως αυτή που παρουσιάζεται στον πίνακα 7.1. Αυτά τα ζεύγη είχαν κατασκευαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να γίνουν διάφορες υποθέσεις για τους λόγους που προκαλούσαν συγκεκριμένες επιλογές. Συγκεκριμένα, οι τέσσερις δυνατότητες που έδιναν οι επιλογές ήταν οι αμοιβές: (α) να μεγιστοποιούν το όφελος για την ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο, (β) να μεγιστοποιούν το όφελος και για τις δυο ομάδες συνολικά, (γ) να μεγιστοποιούν τη διαφορά ανάμεσα στις δυο ομάδες υπέρ της ομάδας στην οποία ανήκει το άτομο, και (δ) να έχουν και οι δυο ομάδες την ίδια αντιμετώπιση.

Όπως δείχνει ο πίνακας 7.1, οι κατανομές των αμοιβών, τις οποίες επέλεξαν τα μέλη και των δυο ομάδων, εμφάνισαν συσπείρωση προς το κέντρο των σειρών. Ως εκ τούτου, γίνεται σαφές ότι οι μαθητές δεν προσπαθούσαν να μεγιστοποιήσουν τις αμοιβές της δικής τους ομάδας, αλλά ούτε συνολικά τις αμοιβές που έδινε ο ερευνητής. Αυτοί οι στόχοι θα είχαν επιτευχθεί, αν οι μαθητές επέλεγαν τα άκρα των σειρών. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι μαθητές έτειναν να επιλέγουν τη δυνατότητα (γ), δηλαδή τη μεγιστοποίηση της διαφοράς ανάμεσα στις δυο ομάδες, δείχνοντας και μια μικρή τάση προς τη δυνατότητα (δ), δηλαδή την ίση αντιμετώπιση.

Εάν λάβουμε υπόψη τον τυχαίο και τεχνητό τρόπο με τον οποίο δημιουργήθηκαν αυτές οι ομάδες, βλέπουμε ότι το εύρημα είναι εντυπωσιακό. Σε άλλα παρεμφερή πειράματα αποφαιζόταν με κορόνα γράμματα σε ποια ομάδα θα συμμετείχε κάθε άτομο. Φαίνεται λοιπόν ότι είναι αρκετό να πουν σε κάποιον ότι ανήκει σε μια ομάδα για να αρχίσει να κάνει δια-

κρίσεις υπέρ αυτής. Ο Tajfel υποστηρίζει ότι αυτή η μεροληψία προκύπτει επειδή η διαφοροποίηση ανάμεσα στην ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο και στην άλλη ομάδα δημιουργεί έναν ορισμό της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου γι' αυτή τη συγκεκριμένη περίπτωση. Προφανώς, σε μια τέτοια υπεραπλουστευμένη πειραματική συνθήκη δεν υπάρχουν άλλοι τρόποι για να ορίσει το άτομο μια ξεχωριστή ταυτότητα. Ο Tajfel θεωρεί ότι σε πιο τυπικές συνθήκες της καθημερινής ζωής η ταυτότητα του ατόμου σε κάθε κατάσταση ορίζεται από κάποιο υποσύνολο της ομάδας στην οποία ανήκει μακροπρόθεσμα, και ως εκ τούτου διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο το άτομο θα σκεφτεί και θα δράσει σε αυτή τη συγκεκριμένη κατάσταση.

Πίνακας 7.1 Δείγμα συνδυασμών για την κατανομή αμοιβών που χρησιμοποίησαν ο Tajfel και οι συνεργάτες του (1971)

<i>Συνδυασμός 1</i>													
Μέλος 74 στην ομάδα Κλέε	25	23	21	19	17	15	13	11	9	7	5	3	1
Μέλος 44 στην ομάδα Καντίνσχυ	19	18	17	16	15	14	13	<u>12</u>	11	10	9	8	7
<i>Συνδυασμός 2</i>													
Μέλος 74 στην ομάδα Κλέε	11	12	13	14	15	16	17	18	<u>19</u>	20	21	22	23
Μέλος 44 στην ομάδα Καντίνσχυ	5	7	9	11	13	15	17	19	<u>21</u>	23	25	27	29
Σε κάθε σειρά αριθμών ο συμμετέχων θα πρέπει να επιλέξει ένα από τα ζεύγη αριθμών που βρίσκονται πάνω/κάτω το ένα από το άλλο. Οι υπογραμμισμένοι αριθμοί δείχνουν τις πιο συνηθισμένες επιλογές που έκαναν τα μέλη της ομάδας Καντίνσχυ.													

Τα αποτελέσματα των μελετών με αντικείμενο το παράδειγμα της ελάχιστης ομάδας έχουν επαναληφθεί πολύ συχνά στη Βρετανία και σε κάποιους άλλους, κυρίως ατομικιστικούς πολιτισμούς. Οι Mullen, Brown και Smith (1992) αναφέρουν μια μετα-ανάλυση 137 δοκιμασιών που χρησιμοποιήθηκαν σε πραγματικές ομάδες στο πλαίσιο μελετών βασισμένων στο παράδειγμα της ελάχιστης ομάδας, οι οποίες μελετούσαν τις επιδράσεις

της μεροληψίας υπέρ της εσωομάδας. Οι μελέτες τις οποίες συμπεριέλαβαν στην ανάλυσή τους είχαν πραγματοποιηθεί σε επτά χώρες και ο πίνακας 7.2 παρουσιάζει τη σύγκριση των μέσων μεγεθών επίδρασης για καθεμιά από αυτές τις χώρες. Βλέπουμε ότι τα μεγέθη επίδρασης ήταν αρκετά υψηλότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, στη Γερμανία και στην Ολλανδία σε σύγκριση με τις άλλες τρεις χώρες. Ο Mullen και οι συνεργάτες του αναφέρουν ότι οι διαφορές στο σχεδιασμό αυτών των μελετών ήταν επίσης η αιτία για τις σημαντικές διαφορές στο μέγεθος της επίδρασης. Συγκεκριμένα, δεν υπήρξαν ενδείξεις για μεροληψία υπέρ της εσωομάδας μεταξύ των μελών τεχνητά κατασκευασμένων ομάδων στις οποίες είχε αποδοθεί χαμηλό κύρος. Μάλιστα, τα μέλη αυτών των ομάδων εμφάνισαν ένα σημαντικό βαθμό μεροληψίας υπέρ της εξωομάδας. Αυτές οι επιδράσεις δείχνουν ότι χρειάζονται πιο συγκεκριμένες προβλέψεις από τη θεωρία του Tajfel (Jost & Banaji, 1994), οι οποίες εξετάζονται αργότερα σε αυτό το κεφάλαιο. Οι επιδράσεις που βρέθηκαν σε σχέση με τις ομάδες χαμηλότερου κύρους κάνουν δυσκολότερη τη σύγκριση του βαθμού της τυπικής μεροληψίας υπέρ της εσωομάδας σε διάφορες χώρες. Υπήρξαν είκοσι μεγέθη επιδράσεων αυτού του τύπου, δεκαεπτά από αυτά σε μελέτες που πραγματοποιήθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο. Εάν αφαιρέσουμε αυτές τις μελέτες από το δείγμα του Ηνωμένου Βασιλείου, το μέσο μέγεθος επίδρασης για το Ηνωμένο Βασίλειο γίνεται 0,24, δηλαδή συγκρίσιμο με τα μεγέθη των άλλων χωρών της Βορείου Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής. Συνοψίζοντας, ο αριθμός των χωρών που εξετάστηκαν σε αυτή τη μετα-ανάλυση δεν επιτρέπει τη διατύπωση υποθέσεων σχετικά με το μέγεθος της διαφοροποίησης της επίδρασης. Άλλες μελέτες με αντικείμενο την ελάχιστη ομάδα αναφέρονται από τους Hogg και Sunderland (1991), στις οποίες συμμετείχαν μαθητές από την Αυστραλία.

Πίνακας 7.2 Μεγέθη επίδρασης ενδοομαδικής μεροληψίας ανά χώρα

Χώρα	Αριθμός επιδράσεων	Μέσο μέγεθος επίδρασης
Ην. Βασίλειο	82	0,12
ΗΠΑ	33	0,22
Γερμανία	11	0,27
Ολλανδία	4	0,59
Ιρλανδία	3	0,14
Ελβετία	2	-0,01

Η δυνατότητα επανάληψης των επιδράσεων της ελάχιστης ομάδας

Επιτυχής επανάληψη των επιδράσεων της ελάχιστης ομάδας σε πολιτισμικές ομάδες με αξίες κυρίως συλλογικότητας έγινε από τον Kakimoto (1992) στην Ιαπωνία. Η Wetherell (1982) ανέφερε μάλλον πιο σύνθετα αποτελέσματα από τη Νέα Ζηλανδία. Στην πρώτη μελέτη της συμμετείχαν παιδιά οκτώ ετών που προέρχονταν από περιβάλλοντα χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου ευρωπαϊκής και πολυνησιακής καταγωγής. Διαπιστώθηκε ότι και οι δυο ομάδες προτίμησαν τη μεγιστοποίηση των διαφορών ανάμεσα στην εσωομάδα και στην εξωομάδα, αλλά η επίδραση ήταν πολύ μεγαλύτερη για τα παιδιά ευρωπαϊκής καταγωγής. Οι απαντήσεις των παιδιών από την Πολυνησία αντανάκλαζαν επίσης σε ένα βαθμό την επιθυμία να μεγιστοποιηθούν τα κοινά οφέλη. Σε μια δεύτερη μελέτη η Wetherell εξέτασε αυτή την επίδραση πληρέστερα. Διευρύνοντας το δείγμα της κατάφερε να συγκρίνει παιδιά με προέλευση από την Ευρώπη και τις φυλές Σαμόα και Μαορί. Για άλλη μια φορά διαπίστωσε ότι τα παιδιά από την Ευρώπη επιδίωξαν να μεγιστοποιήσουν τη διαφορά μεταξύ της εσωομάδας και της εξωομάδας. Τα παιδιά της φυλής Σαμόα επέλεξαν τη βελτιστοποίηση κοινών αμοιβών, ενώ οι απαντήσεις των Μαορί βρισκόταν κάπου ανάμεσα στις απαντήσεις των δυο άλλων ομάδων.

Τα αποτελέσματα των παιδιών της φυλής Σαμόα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς προέρχονται από μια πολιτισμική ομάδα η οποία έχει παραδοσιακά μεγαλύτερη συλλογικότητα. Σε μια πρώτη ανάγνωση, τα αποτελέσματα δείχνουν να αντικρούουν τη θεωρία του Tajfel και να υποδηλώνουν ότι η εγκυρότητά της μπορεί να περιοριστεί σε πιο ατομικιστικές πολιτισμικές ομάδες. Παρά ταύτα, η εφαρμογή των ερευνητικών διαδικασιών του Tajfel σε περιβάλλοντα διαφορετικά από εκείνα για τα οποία σχεδιάστηκαν δεν επαρκούν για να εξηγήσουν πώς αντιλαμβάνονταν την κατάσταση τα παιδιά της φυλής Σαμόα. Μια πιθανότητα, την οποία εξετάζει η Wetherell (1982), είναι να μην επηρέασε ιδιαίτερα τα παιδιά το γεγονός ότι τους είπε σε ποια ομάδα ανήκουν. Μάλλον οι αλλοκεντρικές αξίες τους τούς υπαγόρευαν ότι οι ομάδες που είχαν σημασία στη μελέτη ήταν αφενός τα παιδιά της φυλής τους συνολικά και αφετέρου ο Pakeha (ο λευκός Ευρωπαίος) ερευνητής (Bochner & Perks, 1971). Ως εκ τούτου, σύμφωνα με αυτή τη λογική, μεγιστοποιούσαν τις αμοιβές της εσωομάδας, δηλαδή των δυο ομάδων παιδιών της φυλής Σαμόα. Μια δεύτερη πιθανότητα, την οποία επίσης εξετάζει η Wetherell, είναι ότι το δώρο

είναι πολύ σημαντικό στον παραδοσιακό πολυνησιακό πολιτισμό. Κατά συνέπεια, τα παιδιά από την Πολυνησία, με βάση τις αρχές του πολιτισμού τους, όταν έδιναν μια αμοιβή στην εξωομάδα μπορεί ουσιαστικά να ένιωθαν ότι η κοινωνική τους ταυτότητα ωφελούνταν. Αυτή η ερμηνεία είναι σύμφωνη με την «προκατάληψη σεμνότητας» που συναντάμε σε άλλες μελέτες από την Ανατολική Ασία, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 5. Η δυσκολία επιλογής της κατάλληλης ερμηνείας δείχνει πόσο σημαντικό είναι να συμμετέχουν αυτόχθονες ερευνητές σε μελέτες που συγκρίνουν διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες. Επιπλέον, μας υπενθυμίζει ότι, ακόμη και σε μελέτες για το παράδειγμα της ελάχιστης ομάδας σε δυτικές χώρες, ξέρουμε πολύ λίγα πράγματα για το πώς αντιλαμβάνονται οι συμμετέχοντες αυτό που συμβαίνει.

Ευρύτεροι έλεγχοι της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας

Η αξία της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας δεν έγκειται αποκλειστικά στα αποτελέσματα των μελετών που χρησιμοποιούν το παράδειγμα της ελάχιστης ομάδας. Μια εξέλιξη της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας, η θεωρία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης, προτάθηκε από Βρετανούς και Αυστραλούς ερευνητές (Turner et al., 1987). Στη συγκεκριμένη θεωρία γίνεται διάκριση ανάμεσα στην προσωπική ταυτότητα και στην κοινωνική ταυτότητα και υποστηρίζεται ότι ο βαθμός στον οποίο το άτομο κατηγοριοποιεί τον εαυτό του ως μέλος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής κατηγορίας μπορεί να προβλέψει τόσο τη φύση των διεργασιών της επιρροής της εσωομάδας που θα προκύψουν όσο και τον προσανατολισμό του ατόμου προς τις εξωομάδες. Πιο αναλυτικά, στη θεωρία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης προτείνεται η άποψη ότι οι ομαδικές διεργασίες, όπως η συμμόρφωση, η μειονοτική επιρροή, η συλλογική πόλωση και η προκατάληψη υπέρ της εσωομάδας, μπορούν να εξηγηθούν ως αντιδράσεις των μελών στην κοινωνική πραγματικότητα του γεγονότος ότι είναι κατηγοριοποιημένα. Εν συντομία, κάποιος που είναι κατηγοριοποιημένος λόγω του γεγονότος ότι είναι μέλος μιας ομάδας θα προσπαθήσει γενικά να συμπεριφερθεί με τον τρόπο που θεωρεί ότι θα συμπεριφερόταν ένα «προτυπικό» μέλος της ομάδας.

Η κατηγοριοποίηση ενός ατόμου ως μέλους μιας ομάδας μπορεί να είναι είτε προσωρινή είτε μόνιμη. Οι θεωρητικοί της κοινωνικής κατηγοριοποίησης ελέγχουν τις υποθέσεις τους κυρίως επί τη βάση βραχυπρόθεσμων πειραματικών χειρισμών της κατηγοριοποίησης (π.χ. Abrams et al.,

1990), κατά τους οποίους ο ερευνητής καθορίζει το εύρος των κατηγοριών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους συμμετέχοντες. Ωστόσο, το μήνυμα αυτού του βιβλίου είναι ότι τα μέλη των πολιτισμών συλλογικότητας κατηγοριοποιούνται τόσο από τους εαυτούς τους όσο και από άλλους ως μόνιμα μέλη ορισμένων ομάδων, ενώ τα μέλη ατομικιστικών πολιτισμών έχουν μεγαλύτερα περιθώρια κοινωνικής κινητικότητας σε σχέση με τις ομάδες ως μέλη των οποίων κατηγοριοποιούνται. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να περιμένουμε πως η δυναμική της ομάδας θα είναι ισχυρότερη στις περιπτώσεις μονιμότερων ομάδων παρά στις *ad hoc* ομάδες που έχουν σχηματιστεί για πειραματικούς λόγους, ειδικά στο πλαίσιο πολιτισμών συλλογικότητας. Θα εξετάσουμε τώρα μια άλλη σειρά μελετών που ασχολούνται με τη συμπεριφορά των μελών της εσωομάδας προς μέλη της εξωομάδας.

Η προκατάληψη υπέρ της εσωομάδας: μια ευρύτερη θεώρηση

Πραγματοποιώντας μια ανασκόπηση των επιτευγμάτων της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας και της θεωρίας της κοινωνικής κατηγοριοποίησης, η Mummendey (1995) υποστηρίζει ότι όσο απομακρύνεται κανείς από το παράδειγμα της ελάχιστης ομάδας, τόσο περισσότερο γίνεται σαφές ότι παράγοντες πρόσθετοι στο απλό γεγονός της κοινωνικής κατηγοριοποίησης επηρεάζουν τις συμπεριφορές των μελών της ομάδας. Υποστηρίζει μάλιστα ότι οι επιδράσεις της ελάχιστης ομάδας ενδέχεται να ενισχυθούν ακριβώς επειδή τα μέλη που κατηγοριοποιούνται από τον ερευνητή δεν έχουν άλλη πληροφορία για τη δική τους ή για άλλες ομάδες. Στην κανονική ζωή όμως οι άνθρωποι κατηγοριοποιούνται με διάφορους τρόπους, διαφοροποιώντας έτσι την επίδραση οποιασδήποτε κατηγορίας στην επακόλουθη συμπεριφορά, όπως έχει δείξει ο Dorai (1993) στη Γαλλία και οι Islam και Hewstone (1993b) στο Μπανγκλαντές. Ωστόσο, μελέτες από διάφορες χώρες έχουν δείξει ότι τα συστήματα πεποιθήσεων των μελών διαφορετικών εθνικών ομάδων σχετικά με τις θετικές ιδιότητες της ομάδας τους και τις αρνητικές ιδιότητες άλλων ομάδων εμπεριέχουν συχνά προκαταλήψεις. Μάλιστα, η πληθώρα των περιπτώσεων διεθνικών στερεοτύπων παρακίνησε τον Tajfel και άλλους να αναπτύξουν τις θεωρίες τους. Δεδομένα από άλλες έρευνες στην ψυχολογία επιβεβαιώνουν την επίδραση αυτή. Για παράδειγμα, στον τομέα της ψυχολογίας του καταναλωτή οι Peterson και Jolibert (1995) αναφέρουν μια μετα-ανάλυση με-

λετών για την επίδραση της «χώρας προέλευσης». Βρήκαν ότι, όταν οι ερευνητές έλεγαν πως τα προϊόντα προέρχονται από τη χώρα καταγωγής των συμμετεχόντων, αυτοί οι τελευταίοι τα θεωρούσαν καλύτερης ποιότητας και πιο αξιόπιστα από όταν οι ερευνητές τους έλεγαν πως τα ίδια ακριβώς προϊόντα προέρχονται από άλλες χώρες.

Απόδοση χαρακτηριστικών που εξυπηρετούν την ομάδα

Κάποιες μελέτες δείχνουν πώς απλώς και μόνο το γεγονός ότι ένα άτομο ανήκει σε μια ομάδα είναι αρκετό για να αντιστρέψει εντελώς στα μάτια των άλλων τους λόγους στους οποίους αποδίδουν τη συμπεριφορά του. Για παράδειγμα, οι Taylor και Jaggi (1974) ζήτησαν από τριάντα ινδουιστές υπαλλήλους στην Ινδία να αξιολογήσουν μια σειρά από θετικά και αρνητικά περιστατικά. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η περίπτωση ενός καταστηματάρχη που είτε έκλεβε τους πελάτες του είτε ήταν γενναιόδωρος μαζί τους. Οι πράξεις που παρουσιάστηκαν στους συμμετέχοντες υποτίθεται ότι έγιναν είτε από έναν ινδουιστή, δηλαδή μέλος της ομάδας στην οποία ανήκαν οι συμμετέχοντες, είτε από ένα μουσουλμάνο, δηλαδή μέλος της εξωομάδας. Σύμφωνα με την ερμηνεία των συμμετεχόντων, οι θετικές συμπεριφορές των ινδουιστών ήταν προϊόν εσωτερικών προδιαθέσεων, ενώ οι αρνητικές συμπεριφορές αποτέλεσα εξωτερικών δυνάμεων. Εντούτοις, διέφερε εντυπωσιακά η ερμηνεία των *ιδίων* συμπεριφορών όταν υποτίθεται ότι προέρχονταν από μουσουλμάνους. Στην προκειμένη περίπτωση, οι θετικές συμπεριφορές αποδόθηκαν σε εξωτερικά αίτια, ενώ ορισμένες αρνητικές αποδόθηκαν σε πρόθεση! Ως εκ τούτου, τα αποτελέσματα της έρευνας των Taylor και Jaggi συμφωνούν με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (Hewstone, 1990): οι ινδουιστές μπορούσαν να διατηρήσουν μια θετική κοινωνική ταυτότητα, επειδή ακριβώς οι τρόποι με τους οποίους ερμήνευαν τα αίτια της συμπεριφοράς των μελών της εσωομάδας και της εξωομάδας ευνοούσαν τη δική τους ομάδα. Ο Pettigrew (1979) ονόμασε αυτό τον τρόπο ερμηνείας των αποτελεσμάτων που συντηρεί την προκατάληψη «βασικό σφάλμα απόδοσης».

Μια άλλη μελέτη, η οποία κατέληξε σε διαφορετικά αποτελέσματα, συνέκρινε τις αποδόσεις Σαουδαράβων και Αμερικανών φοιτητών (Al-Zahrani & Kaplowitz, 1993). Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες και των δυο χωρών να εντοπίσουν τα αίτια της συμπεριφοράς μελών της οικογένειάς τους και άγνωστων ανθρώπων. Οι Αμερικανοί φοιτητές απέδιδαν συχνότερα τη συμπεριφορά σε εσωτερικά αίτια, όπως και

ανέμεναν οι ερευνητές, αλλά παρατηρήθηκε μια σημαντική διαφορά όταν οι συμμετέχοντες αξιολογούσαν συμπεριφορές ατόμων από την άλλη χώρα. Στην περίπτωση των Σαουδαράβων εμφανίστηκε το ίδιο πρότυπο αποδόσεων όσον αφορά την εξωμάδα με αυτό που παρατήρησαν οι Taylor και Jaggi στην Ινδία: απέδιδαν τις αρνητικές αμερικανικές συμπεριφορές σε εσωτερικά αίτια και τις θετικές συμπεριφορές σε εξωτερικά αίτια. Ωστόσο, οι συμμετέχοντες από τις Ηνωμένες Πολιτείες δεν εμφάνισαν το ίδιο πρότυπο αποδόσεων όταν αξιολογούσαν τη συμπεριφορά των Σαουδαράβων. Αυτή η έλλειψη προκατάληψης ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι για έναν Αμερικανό δεν έχει τόση σημασία η σύγκριση του εαυτού του με έναν Σαουδάραβα όσο για έναν Σαουδάραβα η σύγκριση του εαυτού του με έναν Αμερικανό. Επιπλέον, οι Al-Zahrani και Karlowitz συγκέντρωσαν τις μετρήσεις του ιδιοκεντρισμού και του αλλοκεντρισμού των συμμετεχόντων. Τα αποτελέσματα αυτών των μετρήσεων δεν παρουσίαζαν όμως συσχέτιση με το βαθμό της προκατάληψης ως προς την εξωμάδα ο οποίος παρατηρήθηκε στους συμμετέχοντες από τη Σαουδική Αραβία. Φαίνεται πως θα χρειαστούν και άλλες μελέτες για να καθοριστεί εάν αυτό οφείλεται σε κάποιες συγκεκριμένες συνθήκες, για παράδειγμα, στην ομοιογένεια των συναισθημάτων των Σαουδαράβων απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες, ή εάν αυτός ο τύπος της προκατάληψης μπορεί να αποδοθεί σε διαφοροποιήσεις του αλλοκεντρισμού. Η πρώτη εξήγηση φαίνεται πιθανότερη, καθώς η βιβλιογραφία σχετικά με τις αποδόσεις που εξυπηρετούν την ομάδα δείχνει ότι οι παράγοντες που διαμορφώνουν το φαινόμενο είναι εξαιρετικά σύνθετοι (Hewstone, 1990).

Η συνθετότητα, σε ό,τι αφορά τους παράγοντες που διαμορφώνουν το φαινόμενο, αυξάνει όταν η ίδια η μέτρηση της απόδοσης που εξυπηρετεί την ομάδα διαφοροποιείται. Ο Weber (1994) διακρίνει δυο τύπους λειτουργίας των ομαδικών αποδόσεων: την προστατευτική λειτουργία, σύμφωνα με την οποία η αρνητική συμπεριφορά της εσωμάδας και η θετική συμπεριφορά της εξωμάδας αποδίδονται σε εξωτερικούς παράγοντες, και τη λειτουργία βελτίωσης, σύμφωνα με την οποία η θετική συμπεριφορά της εσωμάδας και η αρνητική συμπεριφορά της εξωμάδας αποδίδονται σε εσωτερικούς παράγοντες. Η πρώτη διαφυλάσσει την υπόληψη της ομάδας ενώ η δεύτερη τη βελτιώνει. Στις συνήθεις περιπτώσεις διομαδικής σύγκρισης παρατηρείται μόνο η προστατευτική προκατάληψη, ενώ ο Weber θεωρεί ότι η προκατάληψη βελτίωσης εμφανίζεται μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις οξείας σύγκρισης.

Ο Tajfel (1981) αναγνώρισε ότι υπό ορισμένες συνθήκες τα μέλη μιας ομάδας ενδέχεται να μην είναι σε θέση να βρουν κάποια θετική βάση σύγκρισης της ομάδας τους με άλλες ομάδες. Για παράδειγμα, κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί σε ομάδες με χαμηλό κοινωνικό κύρος. Κάτω από τέτοιες συνθήκες υπέθεσε ότι τα μέλη της ομάδας θα ακολουθήσουν μια από τις εξής τρεις επιλογές: Πρώτον, ενδέχεται να αναζητήσουν νέες βάσεις σύγκρισης οι οποίες θα απέδιδαν ένα πιο ευνοϊκό αποτέλεσμα, όπως να τογίσουν την ομορφιά της παραδοσιακής ενδυμασίας ή τη γλαφυρότητα της γλώσσας της ομάδας, επιλογή την οποία ονόμασε κοινωνική δημιουργικότητα. Δεύτερον, ίσως εγκαταλείψουν την ομάδα και ενταχθούν σε άλλη με θετικότερα χαρακτηριστικά, επιλογή την οποία ονόμασε κοινωνική κινητικότητα. Καθώς οι ατομικιστικοί πολιτισμοί δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στις ίσες ευκαιρίες και στην ελευθερία του συσχετιζέσθαι, μπορεί να προσφέρουν περισσότερες ευκαιρίες και περισσότερη υποστήριξη σε αυτή την επιλογή! Τρίτον, ενδέχεται να προσπαθήσουν να αλλάξουν τους χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στην ομάδα τους, έτσι ώστε στο μέλλον η αξιολόγησή της να είναι θετικότερη, επιλογή την οποία ονόμασε κοινωνική αλλαγή.

Η επιλογή της κοινωνικής κινητικότητας είναι ίσως περισσότερο εφαρμόσιμη στην περίπτωση των ατομικιστικών πολιτισμικών ομάδων παρά στην περίπτωση των πολιτισμικών ομάδων συλλογικότητας, παρότι ακόμη και στους ατομικιστικούς πολιτισμούς διάφορες κατηγορίες, όπως το χρώμα του δέρματος και το φύλο, δεν επιτρέπουν την επιλογή της συγκεκριμένης στρατηγικής. Η επιλογή της κοινωνικής αλλαγής θα είναι πιθανότατα σε όλους τους πολιτισμούς μια αργή και επίπονη διαδικασία, καθώς ενδέχεται οι αλλαγές των αποδόσεων που αφορούν μια ολόκληρη ομάδα να απειλήσουν τη θέση άλλων κοινωνικών ομάδων οι οποίες έχουν κερτημένα οφέλη από το status quo και ως εκ τούτου αργούν να κινητοποιηθούν.

Οι προαναφερθείσες μελέτες δείχνουν ότι είναι πιθανό να υπάρχουν περιπτώσεις πραγματικών ομάδων των οποίων τα μέλη δεν αξιολογούν τη δική τους ομάδα υψηλότερα από άλλες, όπως διαπίστωσαν επίσης οι Mullen, Brown και Smith (1992) με τεχνητές ομάδες στο πειραματικό εργαστήριο. Κατά κανόνα, τέτοιες ομάδες θα εμφανίζονται συχνότερα εντός πολιτισμών κάθετης συλλογικότητας. Σε αυτό τον τύπο κοινωνίας αναμένεται οι μειονεκτούσες ομάδες να έχουν την τάση να αποδέχονται το γεγονός ότι οι ομάδες με υψηλότερο κύρος είναι περισσότερο άξιες των υψηλότερων αμοιβών.

Απαξίωση της εσωμαδίας

Οι Hewstone και Ward (1985) τροποποίησαν τον πειραματικό σχεδιασμό που χρησιμοποίησαν οι Taylor και Jaggi (1974) με στόχο να μελετήσουν τις αποδόσεις συμμετεχόντων με καταγωγή από την Κίνα και τη Μαλαισία οι οποίοι κατοικούσαν στη Μαλαισία. Οι Κινέζοι αποτελούν σημαντική μειονότητα στη Μαλαισία και δεν έχουν πρόσβαση σε κάποια επαγγέλματα. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι οι αποδόσεις που προτιμούσε η κυρίαρχη ομάδα, οι Μαλαισιανοί, ήταν εθνοκεντρικές και έμοιαζαν με αυτές που βρήκαν οι Taylor και Jaggi στην Ινδία. Συγκεκριμένα, οι Μαλαισιανοί απέδιδαν συχνότερα σε εσωτερικά κίνητρα τις καλές πράξεις άλλων Μαλαισιανών από ό,τι τις καλές πράξεις των Κινέζων. Αντίστοιχα, θεωρούσαν συχνότερα ότι υπεύθυνες για τις αρνητικές πράξεις των Μαλαισιανών ήταν οι εκάστοτε περιστάσεις, γεγονός που κατά κανόνα δεν λάμβαναν υπόψη για τις αρνητικές πράξεις των Κινέζων. Αντίθετα, οι Κινέζοι εμφάνισαν στις αποδόσεις τους ένα πρότυπο εξωομαδικής ευνουκροκρατίας. Η ερμηνεία που δόθηκε σε αυτή την αντιστροφή είναι ότι οι Κινέζοι, έχοντας κατώτερη θέση στη Μαλαισία, έδειχναν να αποδέχονται αυτή τη θέση ακριβώς για να είναι αποδεκτοί από την πλειοψηφία, τους Μαλαισιανούς (βλ. επίσης Feather, 1995, για συναφή αποτελέσματα με μειονότητες στην Αυστραλία).

Στη συνέχεια, οι Hewstone και Ward (1985) επανέλαβαν τη μελέτη τους στη Σιγκαπούρη, όπου οι συσχετισμοί πολιτικών δυνάμεων μεταξύ των δυο μειονοτήτων είναι σημαντικά αντεστραμμένοι και όπου η διεθνική αρμονία αποτελεί πολιτική επιδίωξη. Σε αυτό το διαφορετικό πλαίσιο οι Κινέζοι δεν εμφάνισαν ούτε ενδοομαδική ευνουκροκρατία αλλά ούτε και απαξίωσή της. Οι Μαλαισιανοί, που αυτή τη φορά ήταν η μειονότητα, συνέχισαν να εμφανίζουν ενδοομαδική ευνουκροκρατία, μολονότι σε μικρότερο βαθμό από ό,τι στη Μαλαισία.

Αυτή η ισόρροπη ως προς τη διαπολιτισμική διάσταση μελέτη επιτρέπει να διακρίνουμε τη συνθεσιμότητα των παραγόντων που εμπλέκονται στις διομαδικές αποδόσεις. Η απαξίωση της εσωομαδίας που παρατηρήθηκε στην περίπτωση των Κινέζων της Μαλαισίας, οι οποίοι έχουν κατώτερη θέση, δεν επανεμφανίστηκε ως ενδοομαδική ευνουκροκρατία στη Σιγκαπούρη, όπου οι Κινέζοι είναι κυρίαρχοι. Μήπως έχουμε να κάνουμε εδώ με ένα γενικότερο κινεζικό χαρακτηριστικό, δηλαδή τη σχετική ομαδική αυτοαπάλειψη απέναντι στους Μαλαισιανούς; Ή μήπως έχουμε να κάνουμε με το αποτέλεσμα της θεσμοθέτησης των φυλετικών διακρίσεων στη

Μαλαισία σε αντιδιαστολή με την πολιτική επιταγή για φυλετική αρμονία που ισχύει στη Σιγκαπούρη; Ή μήπως και με τα δυο;

Η απαξίωση της εσωομάδας, η οποία εμφανίζεται όταν χρησιμοποιούνται αποδόσεις τις οποίες προκατασκευάζουν οι κοινωνικοί ψυχολόγοι για τις ανάγκες των μελετών τους, ενδέχεται να αντικατασταθεί με ενδοομαδική ευνοιοκρατία, όταν τα μέλη της ομάδας επιλέγουν τα ίδια τις κατηγορίες που θα συγκρίνουν. Πολλές ευρωπαϊκές μελέτες έχουν δείξει ότι οι μειονεκτούσες ομάδες χρησιμοποιούν την κοινωνική δημιουργικότητα ως εναλλακτικό κριτήριο βάσει του οποίου αξιολογούν τον εαυτό τους. Για παράδειγμα, οι van Knippenberg και van Oers (1984) συνέκριναν τις αντιλήψεις δυο διαφορετικών κατηγοριών νοσοκόμων στην Ολλανδία. Τα μέλη της ομάδας με τη μεγαλύτερη κατάρτιση θεωρούσαν τον εαυτό τους ανώτερο σε θεωρητικές γνώσεις, ενώ τα μέλη της ομάδας με τη μικρότερη κατάρτιση θεωρούσαν τον εαυτό τους πιο φιλικό. Αντίστοιχα, οι Mum-mendey και Schreiber (1984) βρήκαν ότι τα μέλη διαφορετικών πολιτικών κομμάτων στη Γερμανία αξιολόγησαν το κόμμα τους πιο θετικά βάσει των χαρακτηριστικών που θεωρούσαν σημαντικότερα.

Η ταύτιση με την ομάδα και η προκατάληψη υπέρ της εσωομάδας

Μια εναλλακτική προσέγγιση στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, η οποία τη συνδέει άμεσα με το θέμα αυτού του βιβλίου, παρουσίασαν στη Βρετανία ο Brown και οι συνεργάτες του. Οι Hinkle και Brown (1990) υποστηρίζουν ότι το βασικό αξίωμα της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας είναι ότι, άπαξ και το άτομο ταυτίζεται με μια εσωομάδα, θα κάνει διακρίσεις εναντίον μιας εξωομάδας. Παρότι δεν δέχονται όλοι οι θεωρητικοί αυτόν το συλλογισμό, αποτελεί ούτως ή άλλως μια χρήσιμη ερευνητική προσέγγιση σε διαπολιτισμικό επίπεδο, καθώς, όπως τονίζουν οι Hinkle και Brown, η υπόθεσή τους είναι πιθανότερο να επαληθευτεί στην περίπτωση ατόμων με αλλοκεντρικές αξίες παρά ατόμων με ιδιοκεντρικές αξίες. Ωστόσο, οι μελέτες του Field σε νοσοκομεία, εργοστάσια, μια χαρτοβιομηχανία και ένα φούρνο έδειξαν ότι η σχέση ανάμεσα στην ταύτιση με την ομάδα και στην ευνοιοκρατία υπέρ αυτής χαρακτηρίζεται πράγματι από υψηλή διαφοροποίηση. Οι Roccas και Schwartz (1993), για παράδειγμα, θεωρούν ότι όσο αυξάνεται η διομαδική ομοιότητα τόσο ενισχύεται η σχέση ανάμεσα στην ταύτιση με την ομάδα και την προκατάληψη υπέρ της εσωομάδας.

Οι Hinkle και Brown (1990) καταλήγουν ότι αυτή η διακείμενη πρέπει

να οφείλεται στο γεγονός ότι η σύγκριση της ομάδας στην οποία ανήκει το άτομο με άλλες ομάδες δεν είναι πάντα σημαντική για την ταυτότητα του ατόμου. Στην περίπτωση κάποιων ομάδων, όπως οι αθλητικές, ο λόγος ακριβώς της ύπαρξής τους είναι η σύγκριση της επιτυχίας τους με την επιτυχία άλλων. Οι ίδιοι τις ονομάζουν «σχεσιακές» ομάδες, σε αντιδιαστολή προς τις «αυτόνομες» ομάδες, όπως είναι μια ομάδα ενόρκων ή μια δεμένη οικογένεια, οι οποίες δεν έχουν ιδιαίτερους λόγους να εμπλέκονται σε διωμαδικές συγκρίσεις. Το σχήμα 7.1 δείχνει τη νέα εννοιολογική προσέγγιση της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας από τους Hinkle και Brown. Σε μια εμπειρική μελέτη του Brown και των συνεργατών του (1992) συγκεντρώθηκαν μετρήσεις του αλλοκεντρισμού και του προσανατολισμού στις σχέσεις από μέλη διάφορων βρετανικών ομάδων. Όπως προβλέπει το μοντέλο τους, βρήκαν ότι η ταύτιση με την εσωομάδα και η προκατάληψη εναντίον της εξωομάδας εμφάνιζαν υψηλή συσχέτιση μόνο στις περιπτώσεις στις οποίες ήταν ταυτόχρονα σε υψηλό επίπεδο τόσο ο αλλοκεντρισμός όσο και ο προσανατολισμός στις σχέσεις. Ο Feather (1994a) παρέχει πρόσθετα στοιχεία από μια μελέτη που πραγματοποίησε στην Αυστραλία. Συγκεκριμένα, διαπίστωσε μια θετική σχέση ανάμεσα στην ενδοομαδική προκατάληψη προς την Αυστραλία και στην ταύτιση με

Σχήμα 7.1 Η αναδιατύπωση της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας από τους Hinkle και Brown. (Πηγή: Hinkle και Brown, 1990.)

την ταυτότητα του Αυστραλού. Όπως θα προέβλεπαν οι Hinkle και Brown, η σχέση ήταν ισχυρότερη μεταξύ των συμμετεχόντων που υποστήριζαν τη συμμόρφωση, το αίσθημα ασφάλειας και τη (χαμηλή) ηδονή στις αξιακές διαστάσεις του Schwartz. Αυτές οι διαστάσεις μπορούν να θεωρηθούν ισόδυναμες με τις αλλοκεντρικές αξίες.

Όπως επισημάναμε νωρίτερα, η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας διατυπώθηκε από Ευρωπαίους οι οποίοι ήθελαν να κάνουν την «κοινωνική ψυχολογία πιο κοινωνική». Εντούτοις, υπάρχει κάποια αντίφαση σε αυτή την πρόθεση, υπό την έννοια ότι οι περισσότεροι σχολιαστές θα συμφωνούσαν πως οι υποθέσεις της έχουν περισσότερες πιθανότητες να επιβεβαιωθούν σε πολιτισμούς συλλογικότητας. Οι περισσότερες από τις μελέτες του Field, οι οποίες είχαν στόχο να ελέγξουν τη θεωρία, πραγματοποιήθηκαν στην Ευρώπη και κατέληξαν σε μεικτά αποτελέσματα. Ως εκ τούτου, η εξήγηση των Hinkle και Brown (1990) ίσως μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τους σχετικούς λόγους. Παρά ταύτα, έχουμε προς το παρόν λίγα δεδομένα που να αποδεικνύουν ότι ο προσανατολισμός στις σχέσεις είναι επίσης σημαντικός σε πολιτισμούς συλλογικότητας. Ειδικότερα, ο Triandis (1992) υποστηρίζει ότι τα μέλη των πολιτισμών συλλογικότητας δεν ενδιαφέρονται να συγκρίνουν τους εαυτούς τους με εξωομάδες· αντ' αυτού χαρακτηρίζονται από «ενδοομαδική επικέντρωση». Η Torres (1996) πραγματοποίησε μια σειρά συγκριτικών ελέγχων του μοντέλου των Hinkle-Brown στη Βραζιλία και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Στις μελέτες συμμετείχαν μαθητές και βρέθηκε ότι η συσχέτιση της ταύτισης του ατόμου με την κοινωνική τάξη του, από τη μια μεριά, με την προκατάληψη ενάντια σε άλλες κοινωνικές τάξεις, από την άλλη, ήταν εντονότερη στη Βραζιλία από ό,τι στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, και στις δυο χώρες αυτή η επίδραση δεν συνδεόταν με την υποστήριξη αλλοκεντρικών αξιών ή τον προσανατολισμό στις σχέσεις. Ως εκ τούτου, η Torres βρήκε τον αναμενόμενο τύπο επίδρασης σε επίπεδο χώρας, αλλά τα σε ατομικό επίπεδο ψυχομετρικά εργαλεία που χρησιμοποίησε δεν κατάφεραν να τον εξηγήσουν. Πιθανώς ο λόγος ήταν ότι επέλεξε την κοινωνική τάξη ως την ομάδα-στόχο η οποία διέφερε από τον τύπο ομάδας που είχαν επιλέξει οι Hinkle και Brown.

Με στόχο να διασαφάνισει τα ευρήματά της, η Torres (1996) επέλεξε στη συνέχεια τέσσερις τύπους ομάδων στις οποίες ανήκουν φοιτητές στη Βραζιλία και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Αποδεχόμενη την κριτική για τα επιβεβλημένα -ητικά ψυχομετρικά εργαλεία του ιδιοκεντρισμού αλλοκεντρισμού, σχεδίασε ειδικά ψυχομετρικά εργαλεία για τον κάθε τύπο ομάδας. Η ανάλυσή της έδειξε ότι οι φοιτητές τους οποίους συμπεριέλαβε στα δείγ-

ματα περιέγραφαν τις θρησκευτικές ομάδες στις οποίες ανήκαν με όρους υψηλού αλλοκεντρισμού και υψηλής εμπλοκής. Σε αυτές τις ομάδες, αλλά όχι στους άλλους τρεις τύπους ομάδων, η ταύτιση με την ομάδα και η προκατάληψη υπέρ αυτής παρουσίασαν υψηλή συσχέτιση. Ως εκ τούτου, με κάποια τροποποίηση, η θεωρία των Hinkle και Brown (1990) μπόρεσε να κάνει επιτυχείς προβλέψεις σε δυο πολύ διαφορετικούς πολιτισμούς.

Ενδέχεται οι άνθρωποι που ανήκουν σε ατομικιστικούς πολιτισμούς να κάνουν διάκριση ανάμεσα στις ομάδες με τις οποίες επιθυμούν να συγκρίνονται και σε αυτές με τις οποίες δεν επιθυμούν να συγκρίνονται. Από την άλλη μεριά, στους πολιτισμούς συλλογικότητας, η επίγνωση του γεγονότος ότι οι συμπεριφορές καθορίζονται στενά από το πλαίσιο ενδέχεται να σημαίνει ότι ο συγκριτικός προσανατολισμός αποτελεί μέρος των αξιών που χαρακτηρίζουν τον αλλοκεντρισμό. Παρ' όλα αυτά, η κοινωνική σύγκριση που πραγματοποιείται από αλλοκεντρικά άτομα ίσως δεν είναι ακριβώς αυτό που αντιλαμβάνονται οι θεωρητικοί της κοινωνικής ταυτότητας. Με άλλα λόγια, ως μέλος μιας αλλοκεντρικής ομάδας, δεν πρόκειται να με απασχολήσει πολύ η ταυτότητά μου ως μέλους της ομάδας: αυτή είναι εξασφαλισμένη. Αντί γι' αυτό, θα επικεντρωθώ στην ομάδα μου ως σύνολο και σε ό,τι απειλεί την ευημερία της, είτε πρόκειται για εσωτερικό είτε για εξωτερικό κίνδυνο. Με αυτό τον τρόπο η συμπεριφορά μου θα προσαρμοστεί στην παρουσία ή στην απουσία μελών είτε της εσωομάδας είτε των εξωομάδων. Μια μελέτη του Bond και των συνεργατών του (1985a) καταδεικνύει αυτή την πιθανότητα. Στη συγκεκριμένη μελέτη οι ερευνητές συνέκριναν τις επιδράσεις που έχει η παρουσία ή η απουσία ακροατηρίου όταν εξηγούνται οι τυπικές συμπεριφορές των φύλων. Στις Ηνωμένες Πολιτείες η παρουσία ή η απουσία ακροατηρίου δεν επηρέασε τις εξηγήσεις που δόθηκαν. Αντίθετα, στο Χονγκ Κονγκ, όπου οι συμμετέχοντες ήταν πιο αλλοκεντρικοί (Kwan, Bond & Singelis, 1997), όταν δεν υπήρχε ακροατήριο του ίδιου φύλου οι εξηγήσεις είχαν μεγαλύτερη προκατάληψη εναντίον της εξωομάδας.

Ίσως η πιο ενδιαφέρουσα πλευρά των μελετών των Hinkle και Brown (1990) είναι ότι σε αυτές υπήρξε σημαντική διαφοροποίηση σε ό,τι αφορά την υποστήριξη του δίπολου «ιδιοκεντρισμός-αλλοκεντρισμός», η οποία διευκόλυνε τον ενδοπολιτισμικό έλεγχο των υποθέσεών τους. Με αυτό τον τρόπο αποδείχθηκε επίσης ότι οι μεταβλητές που προκύπτουν από συγκριτικές μελέτες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν *διαπολιτισμικά*, έχουν κάποιο ποσοστό εγκυρότητας όσον αφορά την κατανόηση διαφορών στη συμπεριφορά τόσο *εντός* ενός δυτικού πολιτισμού όσο και *διαπολιτισμικά*.

Η θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας¹

Στην αρχή αυτού του κεφαλαίου αναφέραμε ότι η μελέτη των διομαδικών σχέσεων μας απομάκρυνε από τον ατομικιστικό προσανατολισμό των πιο πρόσφατων ερευνών με αντικείμενο την κοινωνική γνώση. Εντούτοις, είναι ενδιαφέρον ότι οι μελέτες που έχουμε αναφέρει μέχρι στιγμής σε αυτό το κεφάλαιο ασχολούνται κυρίως με τη συμπεριφορά συγκεκριμένων ατόμων εντός ενός ομαδικού πλαισίου. Συγκεκριμένα, είδαμε ότι η συμπεριφορά ενός ατόμου προς άτομα της εσωομάδας ή της εξωομάδας επηρεάζεται από την ομάδα στην οποία ανήκει. Αυτή η πορεία απομάκρυνσης από την εστίαση στην ατομική συμπεριφορά μπορεί να προχωρήσει ένα βήμα πιο πέρα. Οι Sidanius και Pratto, στη θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας, υποστηρίζουν ότι οι διαφορές ανάμεσα σε μέλη ομάδων υψηλού και χαμηλού κύρους θα είναι σταθερές και προβλέψιμες (Sidanius, 1993). Συγκεκριμένα, τα μέλη ομάδων υψηλού κύρους θα εμφανίζουν έναν «προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας» (ΠΚΚ), δηλαδή θα έχουν ένα σύστημα πεποιθήσεων που θα νομιμοποιεί την κυριαρχία τους, ενώ ταυτόχρονα η υποστήριξη της κοινωνικής κυριαρχίας θα συνδυάζεται με μεγάλη αφοσίωση στην ομάδα. Αντίθετα, σε ομάδες χαμηλού κύρους δεν θα παρατηρείται η αντίστοιχη συσχέτιση. Με άλλα λόγια, τα μέλη ομάδων χαμηλού κύρους που υιοθετούν έναν ΠΚΚ δεν θα έχουν μεγάλη αφοσίωση στην ομάδα, ενώ εκείνοι που έχουν μεγάλη αφοσίωση στην ομάδα δεν θα έχουν έναν ΠΚΚ.

Η αποδοχή ή η άρνηση του χαμηλού κύρους επηρεάζει τις αποδόσεις χαρακτηριστικών στη μειονοτική ομάδα: η αποδοχή του χαμηλού κύρους της μειονοτικής ομάδας θα κάνει το άτομο να αποδίδει δυσμενή χαρακτηριστικά στην ομάδα του (π.χ. Milner, 1975), ενώ η άρνηση του χαμηλού κύρους της μειονοτικής ομάδας θα επιτείνει το βασικό σφάλμα απόδοσης (Amabile & Glazerbook, 1982). Στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας ο Tajfel (1981) εξέτασε επίσης τις σχέσεις μεταξύ ομάδων χαμηλού και υψηλού κύρους, ενώ στη θεωρία των Sidanius και Pratto αναλύονται οι διαφορετικές εναλλακτικές επιλογές, όπως είναι η κοινωνική κινητικότητα ή η κοινωνική δημιουργικότητα, που ο Tajfel θεωρεί ότι έχουν στη διάθεσή τους τα μέλη των ομάδων χαμηλού κύρους.

Οι Sidanius, Pratto και Rabinowitz (1994) βρήκαν στοιχεία που υποστηρίζουν το παραπάνω μοντέλο στην περίπτωση των διαφορών μεταξύ

1. Σ.τ.Ε.: Στα αγγλικά Social Dominance Theory.

των δυο φύλων, όταν μελέτησαν φοιτητές ευρωαμερικανικής, αφροαμερικανικής και λατινοαμερικανικής καταγωγής στις Ηνωμένες Πολιτείες. Στους άρρενες και Ευρωαμερικανούς φοιτητές παρατηρήθηκε συσχέτιση του ΠΚΚ και της αφοσίωσης στην ομάδα, ενώ σε ομάδες χαμηλότερου κύρους δεν παρατηρήθηκε (βλ. επίσης Sidanius, Levin & Pratto, 1996). Πρόσφατα ο Pratto και οι συνεργάτες του (1996) πραγματοποιούσαν την ίδια μελέτη σε τρεις ακόμη πολιτισμούς. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι ο ΠΚΚ μπορεί να μετρηθεί με αξιοπιστία και σε άλλους πολιτισμούς, οι άνδρες εμφανίζουν εν γένει υψηλότερα επίπεδα ΠΚΚ από τις γυναίκες, ο υψηλός ΠΚΚ συσχετίζεται με το σεξισμό και, πιο σημαντικό σε ό,τι αφορά τους υπόχους μας, προβλέπει την εθνική προκατάληψη στην περίπτωση της τοπικής διαμαρτυρίας ηγεμονίας (με εξαίρεση την περίπτωση της Κίνας). Με βάση τις διαφορές στις αξίες μεταξύ των χωρών, όπως αυτές διαπιστώθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια, θα περίμενε κανείς ότι ο ΠΚΚ θα είχε μεγαλύτερη υποστήριξη σε κάποιες χώρες παρά σε άλλες. Για παράδειγμα, η επίδραση θα έπρεπε λογικά να είναι μεγαλύτερη σε χώρες που προωθούν την ιεραρχία παρά σε χώρες που προωθούν την ανθρωπιστική δέσμευση (Schwartz, 1994).

Συνοψίζοντας, η θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας προτείνει ουσιαστικά να λάβουμε υπόψη δεδομένα τα οποία ερμηνεύονται κατά κανόνα με όρους ατομικών διαφορών και να διαπιστώσουμε ότι εξηγούνται το ίδιο καλά και από μια θεωρία σε επίπεδο ομάδας. Το ζήτημα κατά πόσο η μελέτη των φαινομένων είναι χρησιμότερη σε ατομικό ή σε ομαδικό επίπεδο παραμένει ανοιχτό. Παρά ταύτα, μια σαφής συμβολή της ανάλυσης σε ομαδικό επίπεδο είναι ότι απαιτεί να επικεντρωθούμε στη διάρκεια που χαρακτηρίζει τους κυρίως αρνητικούς τρόπους με τους οποίους η μια ομάδα βλέπει την άλλη, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι τα μέλη των ομάδων μπορεί να μην παραμένουν τα ίδια. Ο «προσανατολισμός» που, σύμφωνα με το μοντέλο των Sidanius και Pratto, οι κυρίαρχες ομάδες θεωρούν ότι νομιμοποιεί την κυριαρχία τους συμπεριλαμβάνει διάφορες στάσεις και πεποιθήσεις, τις οποίες πολλοί ερευνητές ονομάζουν καιά κανόνα «προκατάληψη».²

2. Σ.τ.Ε.: Ο αγγλικός όρος «prejudice» αποδίδεται στα ελληνικά με τον όρο «προκατάληψη», ενώ σε σχέση με μεθοδολογικά ζητήματα ο αγγλικός όρος «bias» αποδίδεται ως αυτοεξυτηρητική μονομέρεια ή μεροληψία.

Στερεότυπες αντιλήψεις

Στις επόμενες δυο ενότητες το θέμα μας θα είναι τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις. Οι δυο έννοιες χρησιμοποιούνται συχνά η μια στη θέση της άλλης και μάλιστα όχι με ιδιαίτερη ακρίβεια. Το στερεότυπο είναι ένα σύνολο πεποιθήσεων για τα άτομα που είναι μέλη μιας ομάδας, ενώ η προκατάληψη είναι μάλλον μια στάση, συνήθως αρνητική, προς τα μέλη μιας ομάδας. Το φύλο, η εθνικότητα, η ηλικία, η εκπαίδευση, ο πλούτος κ.λπ. αποτελούν τη βάση του στερεοτύπου, όπως συμβαίνει και με κάθε αναγνωρίσιμο κοινωνικό δείκτη. Τα στερεότυπα ποικίλλουν από πολλές απόψεις: μπορεί να τα συμερίζονται διάφοροι άλλοι, ακόμη και τα ίδια τα άτομα τα οποία εμπίπτουν στο στερεότυπο, όπου σε μια τέτοια περίπτωση υιοθετούν τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών αναπαραστάσεων σύμφωνα με τον Moscovici (1981) (Augoustinos & Walker, 1995)· ή μπορεί να είναι θέμα της ιδιοσυγκρασίας του ατόμου. Επιπλέον, ίσως περιλαμβάνουν πεποιθήσεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά, τις αξίες, τις συμπεριφορές, τις απόψεις ή και τις πεποιθήσεις τυπικών εκπροσώπων της άλλης ομάδας. Τέλος, μπορεί να είναι απλά ή σύνθετα, θετικά ή αρνητικά, εδραιωμένα ή αβέβαια (Triandis et al., 1982).

Οι πρώτες μελέτες με αντικείμενο τα στερεότυπα χαρακτηρίστηκαν από το ενδιαφέρον τους για ομάδες που είχαν ιστορικό συγκρούσεων, κακοποίησης ή θηριωδίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα στερεότυπα για την εξωομάδα ήταν ακραία, απλά, αρνητικά και συμμετρικά, καθώς τα μέλη της κάθε ομάδας αξιολογούσαν θετικά τα μέλη της δικής τους ομάδας και αρνητικά τα μέλη των εξωομάδων (Schwartzwald & Yinon, 1977). Η απώλειση των στερεοτύπων είχε θεωρηθεί εν γένει απαραίτητη προϋπόθεση της διομαδικής αρμονίας (Taylor, 1981). Αυτή τη φιλελεύθερη απεικόνιση προς τα στερεότυπα διακήρυτταν πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες και την ενίσχυε η πολιτισμική έμφαση στη μοναδικότητα του προαύπου (Snyder & Fromkin, 1980) που χαρακτηρίζει τις ατομικιστικές κοινωνίες, στις οποίες πραγματοποιείται και το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών με αντικείμενο τα στερεότυπα.

Ωστόσο, το τελευταίο διάστημα οι ψυχολόγοι στρέφονται σε μια πιο ισορροπημένη διερεύνηση των στερεοτύπων. Συγκεκριμένα, πολλοί έχουν σχολιάσει το ζήτημα του «αυτήν αλήθειας» που εμπεριέχεται στα στερεότυπα, ενώ άλλοι έχουν παρατηρήσει ότι οι κοινωνικές ομάδες που διατηρούν μεταξύ τους σχέση αλληλεπίδρασης έχουν συχνά θετικά στερεότυπα η μια για την άλλη (Berry, Kalin & Taylor, 1977). Αντίστοιχα, σε εγκαθι-

Κείμενο 7.1 Στερεότυπα ανθρώπων από διαφορετικές χώρες

Ο Peabody (1985) ζήτησε από φοιτητές από έξι ευρωπαϊκές χώρες να εκτιμήσουν τις πιθανότητες που είχε ο πολίτης μιας δεδομένης χώρας να χαρακτηρίζεται από ορισμένες ιδιότητες. Για τις μετρήσεις χρησιμοποιήθηκαν 32 άξονες (ευφυής-χαζός κ.λπ.). Οι αξιολογήσεις αφορούσαν τόσο το χαρακτηριστικό τύπο του Γάλλου, του Γερμανού, του Ιταλού, του Άγγλου, του Ρώσου και του Αμερικανού (δηλαδή εντοπισμός ετεροστερεοτύπων) όσο και άτομα ειδικά από τη χώρα καταγωγής των συμμετεχόντων (δηλαδή εντοπισμός αυτοστερεοτύπου). Ο ερευνητής διαπίστωσε ότι ένας αριθμός συμμετεχόντων από κάθε χώρα αρνήθηκε να κάνει τέτοιου τύπου αξιολογήσεις ή χρησιμοποίησε τα ουδέτερα σημεία της κλίμακας. Τα δεδομένα αυτά δεν λήφθηκαν υπόψη. Από την ανάλυση των υπόλοιπων δεδομένων διαπιστώθηκε ότι τα ετεροστερεότυπα που εμφανίζονταν στις αξιολογήσεις των συμμετεχόντων από διαφορετικές χώρες εμφάνισαν πολλές ομοιότητες. Στον πίνακα παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά που συγκέντρωσαν τον υψηλότερο βαθμό συμφωνίας, κατά σειρά προτεραιότητας. Η συγκέντρωση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε το 1970.

Αμερικανοί	Άγγλοι	Γάλλοι	Γερμανοί	Ιταλοί	Ρώσοι
Σίγουροι για τον εαυτό τους	Αυτοελεγχόμενοι	Χαρούμενοι	Εργατικοί	Χαρούμενοι	Σοβαροί
Ενεργητικοί	Διακριτικοί	Ενεργητικοί	Σταθεροί	Παρορμητικοί	Εργατικοί
Αυθόρμητοι	Ήρεμοι	Σίγουροι για τον εαυτό τους	Πεσιτικοί	Ανήσυχτοι	Σταθεροί
Αλαζόνες	Επιλεκτικοί	Συμπαθείς	Επίμονοι	Αυθόρμητοι	Επιφυλακτικοί
Έντονοι	Επίμονοι	Αλαζόνες	Ενεργητικοί	Οικονόμοι	
Γενναιόδωροι	Επιφυλακτικοί	Σίγουροι για τον εαυτό τους	Ευφρείς	Πληθωρικοί	
Σπάταλοι					

δρυσμένες πολυεθνικές κοινότητες, όσο μεγαλύτερη ασφάλεια αισθάνονται τα μέλη της εσωομάδας για τη δική τους ομάδα και πολιτισμό, τόσο πιο θετικά είναι τα στερεότυπα που έχουν για τα μέλη της εξωομάδας (Lambert, Mcmiguis & Taylor, 1986). Επιπλέον, τα στερεότυπα για κάποιες ομάδες μπορεί να έχουν πολλές διαστάσεις, πράγμα που επιτρέπει στους κριτές να αποδώσουν μια ευρεία πολλαπλή ταυτότητα τόσο στα μέλη της δικής τους ομάδας όσο και στα μέλη άλλων (π.χ. Bond, 1986). Σε σχέση με αυτό το τελευταίο εύρημα, ο Taylor (1981) υποστηρίζει ότι μπορεί να αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη διατήρηση αρμονικών διαπολιτισμικών σχέσεων. Για παράδειγμα, οι Ben-Ari, Schwarzwald και Horiner-Levi (1994) έδειξαν ότι τα ευρέως αποδεκτά στερεότυπα για την ευφυΐα των Εβραίων της Δυτικής Ευρώπης και την κοινωνική ευελιξία των Εβραίων της Μέσης Ανατολής ήταν ισχυρότερα από την τάση κάθε ομάδας να αποδίδει στη συμπεριφορά της χαρακτηριστικά που την εξυπηρετούν και τα οποία δυνητικά λειτουργούν διασπαστικά.

Οι λειτουργίες των στερεοτύπων

Τα στερεότυπα αποτελούνται από προεγκαθιδρυμένες προσδοκίες σχετικά με τα μέλη άλλων ομάδων. Επιτρέπουν σε όσους τα υιοθετούν να μειώσουν την αβεβαιότητα σχετικά με το τι είναι πιθανό να θέλουν, να πιστεύουν και να κάνουν τα μέλη άλλων ομάδων. Με αυτή την έννοια, αποτελούν ένα γνωστικό σχήμα (Rummelhart, 1984). Τα στερεότυπα συμβάλλουν στον περιορισμό του χρόνου που απαιτείται για τον εντοπισμό και την επεξεργασία πληροφοριών που αφορούν τον άλλο ως άτομο (Hamilton & Trolier, 1986), έτσι ώστε η προσοχή να επικεντρώνεται σε άλλες πτυχές της αλληλεπίδρασης. «Σύμφωνα με την κυρίαρχη προσέγγιση όσον αφορά την επεξεργασία των πληροφοριών, τα στερεότυπα θεωρούνται πλέον αναπόφευκτο προϊόν της ανάγκης να κατηγοριοποιήσουμε και να απλοποιήσουμε ένα σύνθετο κοινωνικό κόσμο» (Augoustinos & Walker, 1995, σελ. 1).

Επιπλέον, τα στερεότυπα βοηθούν τα άτομα να αποκομίσουν ένα θετικό αίσθημα αυτοεκτίμησης από τις ομάδες στις οποίες ανήκουν (Weinreich, Luk & Bond, 1996). Όπως παρατηρήσαμε νωρίτερα σε αυτό το κεφάλαιο, ο Tajfel (1981) υποστηρίζει πως το γεγονός ότι οι άνθρωποι ανήκουν σε διάφορες ομάδες αποτελεί μια πτυχή της έννοιας του εαυτού τους. Με άλλα λόγια, προσπαθούμε να αποκτήσουμε ένα αίσθημα αυτοεκτίμησης διαφοροποιώντας εν μέρει την ομάδα μας από άλλες ομάδες βάσει κατηγοριών που κατά τη σύγκρισή τους μας ευνοούν.

Μια βασική διάσταση που εντοπίστηκε σε όλα τα εθνικά και πολιτισμικά στερεότυπα είναι αυτή της «εντιμότητας»³ (Giles & Ryan, 1982), η οποία περιλαμβάνει χαρακτηριστικά όπως τιμότητα, ευγένεια, αφοσίωση και φερεγγυότητα. Αυτή η διάσταση φαίνεται να αποτελεί συνδυασμό της ευσυνειδησίας και της προσήνειας, όπως προσδιορίζονται στους Πέντε Μεγάλους Παράγοντες της προσωπικότητας (Digman, 1990). Γενικά, τα μέλη των ομάδων βαθμολογούν υψηλότερα, ως προς τη διάσταση της εντιμότητας, τα μέλη της ομάδας τους από τα μέλη άλλων ομάδων. Τα μέλη της εξωομάδας κάνουν το ίδιο, γεγονός που δημιουργεί ένα πρότυπο «αντεστραμμένου ειδώλου» (Bronfenbrenner, 1961) όσον αφορά τις διομαδικές αντιλήψεις. Αυτή η «βελτίωση της εικόνας της εσωομάδας» είναι πιθανότατα το βασικότερο χαρακτηριστικό της κοινωνικοποίησης οποιασδήποτε βιώσιμης πολιτισμικής ομάδας (Bond, Chiu & Wan, 1984). Το κρίσιμο ζήτημα σε ό,τι αφορά τη διομαδική αρμονία είναι το μέγεθος της απόστασης ανάμεσα στη βαθμολογία της εσωομάδας και της εξωομάδας, ειδικά ως προς τις αντιλαμβανόμενες αξίες (Feather, 1980) και τον αντιλαμβανόμενο ανθρωπισμό (Schwartz, Struch & Bilsky, 1990). Ένα μέσο επίπεδο διαφοράς ίσως είναι κοινωνικά απαραίτητο για τη βιωσιμότητα της ομάδας, ενώ η μεγάλη διαφορά μπορεί να αποδειχθεί κοινωνικά καταστροφική.

Ένας πρόσθετος παράγοντας σύγκρισης, η διάσταση της «ικανότητας»⁴, εμφανίζεται συχνά στα στερεότυπα που χρησιμοποιούνται στην καθημερινή ζωή (Giles & Ryan, 1982). Η συγκεκριμένη διάσταση αφορά χαρακτηριστικά όπως η ευφυΐα, η επιτυχία, ο πλούτος, η εκπαίδευση κ.ο.κ. Οι βαθμολογίες ως προς αυτή τη διάσταση βασίζονται εν μέρει στη διομαδική κοινωνική πραγματικότητα, ιδιαίτερα στην περίπτωση ομάδων που έχουν μακριά κοινή ιστορία την οποία χρησιμοποιούν για να στηρίξουν τις αξιολογήσεις τους. Είναι ευνόητο ότι υπάρχει συχνά συμφωνία μεταξύ των ομάδων σχετικά με τις σχετικές θέσεις των μελών τους αλλά και των μελών άλλων ομάδων στα χαρακτηριστικά που συνδέονται με τη διάσταση της «ικανότητας». Για παράδειγμα, πριν από μια δεκαετία στο Χονγκ Κονγκ τόσο οι Βρετανοί όσο και οι Κινέζοι του Χονγκ Κονγκ αναγνώριζαν το υψηλότερο μέσο κίρος που είχαν οι Βρετανοί (Bond & Hewstone, 1988). Θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε πόσο έχει διατηρηθεί

3. Σ.τ.Ε.: Στη αγγλική *beneficence*.

4. Σ.τ.Ε.: Ο αγγλικός όρος «*competence*» αποδίδεται ως ικανότητα, ενώ σε άλλες περιπτώσεις αποδίδεται με τον όρο «επάρκεια».

αυτή η εικόνα, δεδομένων των πρόσφατων αλλαγών στο καθεστώς του Χονγκ Κονγκ.

Άλλες διαστάσεις σύγκρισης μπορεί να προκύψουν, εάν οι κλίμακες μέτρησης που χορηγούνται στους ερωτηθέντες περιλαμβάνουν επαρκή αριθμό δεδομένων. Η έρευνα για τα στερεότυπα έχει απομονώσει το νευρωτισμό, την εξωστρέφεια και την ανοιχτή στάση απέναντι στην εμπειρία (π.χ. Bond, 1986). Ως εκ τούτου, σε ό,τι αφορά το επίπεδο των στερεοτυπικών αντιλήψεων για το χαρακτήρα, τα μέλη της ομάδας μπορούν να χρησιμοποιήσουν ένα μεγάλο αριθμό διαστάσεων για να υποστηρίξουν επαρκώς την αυτοεκτίμησή τους.

Τα στερεότυπα επιτελούν μια ακόμη λειτουργία που είναι σημαντική για τις ομάδες. Συγκεκριμένα, καθοδηγούν τη συμπεριφορά των μελών διαφορετικών ομάδων όταν αυτές έρχονται σε επαφή. Ο Gibson (1979) υποστήριξε ότι «ο σκοπός της αντίληψης είναι να εξυπηρετεί τη δράση», και η έρευνα έχει δείξει ότι η αντίληψη που έχουμε για την προσωπικότητα του άλλου συνδέεται με τον τρόπο που του συμπεριφερόμαστε. Κατά συνέπεια, τόσο οι Κινέζοι όσο και οι Αυστραλοί, για παράδειγμα, θα θελήσουν να έχουν σχέσεις με κάποιον τον οποίο θεωρούν άνθρωπο «έντιμο» (Bond & Forgas, 1984). Αντίθετα, θα αποφύγουν και πιθανώς θα επικρίνουν ή θα επιτεθούν σε εκείνους που θεωρούν κακοπροαίρετους. Αυτή η θεώρηση του εχθρού ως «κακού» είναι που συντηρεί όλες τις ομαδικές συγκρούσεις.

Από την άλλη μεριά, είναι ευνόητο ότι τα μέλη διαφορετικών ομάδων μπορούν να συσχετιστούν και αρμονικά. Σε αυτή την περίπτωση, η αντίληψη για τα μέλη των εξωομάδων αναφορικά με τη διάσταση της ικανότητας θα οδηγήσει πιθανότατα σε συμπεριφορές που δηλώνουν ποιος είναι ανώτερος και ποιος είναι κατώτερος. Αντίστοιχα, οι αντιλήψεις που συνδέονται με τη διάγνωση του νευρωτισμού θα οδηγήσουν σε πιο τυπική συμπεριφορά και όχι σε αυθόρμητες εκδηλώσεις και εκμυστηρεύσεις. Τέλος, οι αντιλήψεις που συνδέονται με τη διάσταση της εξωστρέφειας θα οδηγήσουν σε κοινωνικότητα και προσέγγιση του άλλου (Bond, 1983).

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν, τα στερεότυπα για την εξωομάδα μπορούν να μειώσουν την αβειβαιότητα, καθώς καθοδηγούν την επιλογή των συμπεριφορών που θα εκδηλωθούν προς τα μέλη της εξωομάδας. Όταν οι ομάδες έχουν κάποια εμπειρία από τις αλληλεπιδράσεις της μιας με την άλλη, ενδέχεται να συμφωνήσουν για τα στερεότυπα που έχουν η μια για την άλλη. Στο κινεζικό Πανεπιστήμιο του Χονγκ Κονγκ, για παράδειγμα, και οι αυτόχθονες Κινέζοι και οι Αμερικανοί φοιτητές

που βρίσκονται εκεί από προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών πιστεύουν ότι οι Αμερικανοί είναι πιο εξωστρεφείς ενώ οι Κινέζοι πιο εσωστρεφείς (Bond, 1986). Αυτή η κοινή αντίληψη καθοδηγεί τη συμπεριφορά με συμπληρωματικό τρόπο — κατά κανόνα ο Αμερικανός δρα και ο Κινέζος αντιδρά. Κατά συνέπεια, ενδέχεται να αναπτύσσονται μεταξύ ομάδων που δουλεύουν μαζί αμοιβαία στερεότυπα που διευκολύνουν την αλληλεπίδραση (π.χ. Everett & Stening, 1987), μειώνοντας με αυτό τον τρόπο την αβεβαιότητα και την αγωνία της συνάντησης με έναν άγνωστο.

Οι Augoustinos και Walker (1995) υποστηρίζουν ότι τα στερεότυπα εξυπηρετούν μια ακόμη κοινωνιακή λειτουργία. Συγκεκριμένα, δρουν ως «ιδεολογικές αναπαραστάσεις οι οποίες χρησιμοποιούνται για να δικαιολογήσουν και να νομιμοποιήσουν τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις και σχέσεις εξουσίας σε μια κοινωνία» (σελ. 1). Οι Jost και Banaji (1994) σχολιάζουν αυτή την άποψη και συμφωνούν ότι τα στερεότυπα «δικαιολογούν την εκμετάλλευση κάποιων ομάδων από άλλες, και εξηγούν [...] τη φτώχεια και την αδυναμία μερικών ομάδων, όπως και την επιτυχία άλλων με τρόπους που κάνουν αυτές τις διαφορές να φαντάζουν νόμιμες ή ακόμη και φυσικές» (σελ. 10). Η θέση αυτή προβλέπει ότι οι κοινωνικά μειονεκτούσες ομάδες θα αποδεχθούν κάποια σχετικώς αρνητικά στερεότυπα για τον εαυτό τους. Επιπλέον, φαίνεται ότι θα έχει εφαρμογή κυρίως σε σχέση με την αξιολόγηση των ομάδων ως προς την «ικανότητα», μια διάσταση ως προς την οποία παρατηρείται εν γένει πολύ μεγαλύτερος βαθμός συμφωνίας συγκριτικά με τη διάσταση της «εντιμότητας».

Η προέλευση των στερεοτύπων

Οι πρώτες μελέτες με αντικείμενο τα στερεότυπα (Katz & Braly, 1933) αποκάλυψαν ότι οι άνθρωποι μπορεί να έχουν ισχυρά στερεότυπα για ανθρώπους από άλλες πολιτισμικές και εθνικές ομάδες, ακόμη και αν δεν τους έχουν συναντήσει ποτέ. Αυτές οι πολωμένες στάσεις είναι πιθανότατα προϊόν μιας γενικευμένης δυσπιστίας προς τους ξένους και ενίσχυσης της από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών. Τα στερεότυπα είναι κατά κανόνα ιδιαίτερα σαφή και έχουν κοινή αποδοχή, εάν η ομάδα έχει μακρά ιστορία επαφών με την εξωομάδα εντός των συνόρων της. Σε περιπτώσεις αυτού του τύπου, η δυνατότητα πρόβλεψης που προσφέρει το στερεότυπο μπορεί να αμβλύνει το άγχος το οποίο συνοδεύει τις διαπολιτισμικές επαφές.

Κείμενο 7.2 Περιπλοκές στη μέτρηση της εθνικής ταυτότητας και της ενδοομαδικής προκατάληψης

Οι περισσότερες μελέτες για την εθνική ταυτότητα έχουν βασιστεί σε ερωτηματολόγια τα οποία ζητούν από τους συμμετέχοντες να επιλέξουν επίθετα που περιγράφουν ιδιότητες τόσο δικές τους όσο και άλλων. Αυτή η διαδικασία όμως αφήνει πολλά κενά. Η Condon (1996) χρησιμοποίησε μια πιο ποιοτική προσέγγιση για να προσδιορίσει την κοινωνική ταυτότητα των Άγγλων. Διαπίστωσε ότι οι περισσότεροι Βρετανοί (από την Ουαλία, τη Σκωτία, τη Βόρειο Ιρλανδία) δεν διστάζουν να ορίσουν τους εαυτούς τους ως Ουαλούς, Σκωτσέζους ή Βορειοϊρλανδούς. Όμως, οι Άγγλοι δεν ήξεραν πώς ακριβώς να ορίσουν τους εαυτούς τους. Είναι Βρετανοί ή Άγγλοι; Ζουν στη Μεγάλη Βρετανία, στο Πινωμένο Βασίλειο ή στην Αγγλία;

Συχνά εκδήλωναν επίσης ένα είδος ψευδούς ταπεινοφροσύνης. Πολλοί από αυτούς με τους οποίους μίλησε η Condon αναγνώριζαν ότι έβλεπαν πολλές αρνητικές ιδιότητες στους Άγγλους. Παρά ταύτα, ένιωθαν ότι οι Άγγλοι ήταν καλύτεροι από άλλες εθνότητες, επειδή ακριβώς η προθυμία τους να επικρίνουν τους εαυτούς τους έδειχνε ότι είχαν λιγότερες προκαταλήψεις απέναντι σε άλλες χώρες. Δηλαδή, το επιχείρημα που χρησιμοποιούσαν για να υποστηρίξουν την ενδοομαδική προκατάληψη ήταν ότι δεν είχαν ενδοομαδική προκατάληψη! Θα πρέπει να δούμε αν αυτό το φαινόμενο παρατηρείται και σε άλλες χώρες.

Εθνικά στερεότυπα

Στις αρχές αυτού του κεφαλαίου αναφέραμε τη μελέτη του Peabody (1985) για τα εθνικά στερεότυπα που είχαν οι Ευρωπαίοι φοιτητές πριν από τριάντα χρόνια. Χρησιμοποιώντας πολύ πιο πρόσφατα δεδομένα, οι Linszen και Hagendoorn (1994) βρήκαν ένα παρόμοιο σύνολο ετεροστερεοτύπων για επτά χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Έχει ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς από ποια είδη αντικειμενικών σχετικά πληροφοριών θα μπορούσαν να κατασκευαστούν αυτά τα επίμονα στερεότυπα. Οι Linszen και Hagendoorn σινηύημιαν τα χαρακτηριστικά, που στη μελέτη τους διαπίστωσαν ότι αποδίδονται σε άλλες χώρες, σε τέσσερις κατηγορίες: αποτελεσματικότητα, κυριαρχία, ενσυναίσθηση και συναισθηματικότητα. Σε σχέση με αυτές, διαπιστώθηκε ότι το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης προβλέπει καλύτερα την αντιλαμβανόμενη αποτελεσματικότητα, ενώ η πολιτική ισχύς την κυριαρχία. Είναι προφανές ότι διακρίνουμε μια λογική

βάση σε αυτές τις συνδέσεις. Ωστόσο, την ενσυναίσθηση προβλέπει καλύτερα το μέγεθος της χώρας, ενώ την πολιτική ισχύ το νότιο γεωγραφικό πλάτος. Συνοψίζοντας, φαίνεται ότι χρειάζονται και άλλες μελέτες από άλλα μέρη του κόσμου προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν αυτά τα αποτελέσματα είναι τυχαία ή όχι.

Μολονότι οι Linssen και Hagendoorn (1994) δεν συμπεριέλαβαν τη Ρωσία στη μελέτη τους, τα αποτελέσματά τους θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε γιατί οι συμμετέχοντες στη μελέτη του Peabody περιέγραψαν τους Ρώσους με τα χαρακτηριστικά που παρουσιάστηκαν στο κείμενο 7.1, ακόμη και αν δεν ληφθεί υπόψη η επίδραση της κάλυψης του Ψυχρού Πολέμου από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Συγκεκριμένα, η Ρωσία είναι μεγάλη και βύρεια χώρα, η οποία μάλιστα την περίοδο που συλλέχθηκαν τα δεδομένα ήταν ακόμη πολιτικά ισχυρή και οικονομικά εύρωστη. Σε συμφωνία με τα ευρήματα των Linssen και Hagendoorn, συμμετέχοντες του Peabody χαρακτήρισαν τους Ρώσους με όρους που συνδέονται με την κυριαρχία και την αποτελεσματικότητα. Όμως, πιο πρόσφατα δεδομένα δείχνουν ότι τα αυτοστερεότυπα των Ρώσων είναι σήμερα πολύ διαφορετικά (Stephan et al., 1993· Peabody & Shmelyov, 1996). Συγκεκριμένα, τα κύρια χαρακτηριστικά που αποδίδουν στους εαυτούς τους οι Ρώσοι είναι: γενναιόδωρος, ειλικρινής, απερίσκεπτος, όχι πρακτικός, συμπαθής και ευρύνοος. Ως εκ τούτου, διαπιστώνουμε ότι οι καιροί αλλάζουν, η εθνική κυριαρχία παρακμάζει και τα στερεότυπα ακολουθούν.

Ένα άλλο εύρημα της μελέτης του Peabody (1985) είναι ότι τα αυτοστερεότυπα των φοιτητών για τον εθνικό χαρακτήρα τους δεν είναι πιο θετικά κατά μέσο όρο από τα ετεροστερεότυπά τους, δηλαδή τα στερεότυπα που έχουν για τον εθνικό χαρακτήρα άλλων λαών. Αντίθετα, προηγούμενες μελέτες για τα στερεότυπα εθνικών ή εθνοτικών ομάδων βρήκαν σχεδόν πάντα προκατάληψη υπέρ της εσωομάδας. Για παράδειγμα, οι Brewer και Campbell (1976) βρήκαν ότι τριάντα εθνικές ομάδες στην Κένια, την Τανζανία και την Ουγκάντα εμφάνισαν όλες προκατάληψη υπέρ της εσωομάδας. Μια εξήγηση γι' αυτό μπορεί να είναι ότι τα ευρήματα του Peabody εντοπίζουν κάποιες ελλείψεις στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, ενώ μια άλλη είναι ότι για την έλλειψη προκατάληψης υπέρ της εσωομάδας ευθύνεται το γεγονός ότι για τους φοιτητές που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο η εθνικότητα δεν αποτελούσε σημαντική παράμετρο της ταυτότητάς τους. Οι Koornen και Bähler (1996) ανέλυσαν τα στοιχεία δημοσκοπήσεων του γενικού πληθυσμού τα οποία, αν και δημο-

σιεύτηκαν πρόσφατα, συγκεντρώθηκαν την ίδια περίπου περίοδο που συγκέντρωσε και ο Reabody τα δεδομένα του σε έναν αντίστοιχο αριθμό ευρωπαϊκών χωρών. Για άλλη μια φορά παρατηρήθηκε ομοφωνία όσον αφορά τα ετεροστερεότυπα, αλλά επίσης ένα σαφέστερα θετικότερο αυτοστερεότυπο.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν άλλες μελέτες που δεν εντοπίζουν προκατάληψη υπέρ της εσωομάδας στα στερεότυπα. Λόγου χάρη, οι Mlicki και Ellemers (1996) διαπίστωσαν ότι οι Πολωνοί φοιτητές της μελέτης τους είχαν ιδιαίτερα αρνητικά στερεότυπα για τους Πολωνούς, ενώ πιο θετικά για τους Ολλανδούς. Τα χαρακτηριστικά που οι Πολωνοί απέδιδαν κατά κανόνα στους Πολωνούς είναι ότι είναι μπερκρήδες, καβγατζήδες και «διαταραγμένοι». Αντίστοιχα, αρνητικά αυτοστερεότυπα έχουν επίσης αναφερθεί για τους Ούγγρους (Larsen et al., 1992) και τους Βενεζουελανούς (Salazar, 1997). Τα δεδομένα από την Πολωνία είναι ιδιαίτερα ενδιαφέροντα διότι, όπως διαπίστωσαν οι Mlicki και Ellemers, παρόλο που οι Πολωνοί αποδίδουν τόσο αρνητικές ιδιότητες στον εθνικό τους χαρακτήρα, το γεγονός ότι είναι Πολωνοί συνιστά πολύ ισχυρό κομμάτι της ταυτότητάς τους.

Θα πρέπει να δούμε πώς εξηγούνται τα συγκεκριμένα αποτελέσματα από τις δυο θεωρίες που παρουσιάστηκαν σε αυτό το κεφάλαιο — τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας και τη θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας. Στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας διατυπώνεται η άποψη ότι οι επιλογές που έχουν στη διάθεσή τους τα μέλη μιας ομάδας χαμηλού κύρους — σε αυτή την περίπτωση, μιας χώρας — είναι η κοινωνική κινητικότητα και η κοινωνική δημιουργικότητα. Ο προφανέστερος τύπος κοινωνικής δημιουργικότητας είναι να θεωρήσει το άτομο τον εαυτό του μέλος μιας μεγαλύτερης συνομάδωσης η οποία έχει υψηλότερο κοινωνικό κύρος. Επαληθεύοντας αυτή τη στρατηγική, οι Mlicki και Ellemers (1996) βρήκαν ότι οι Πολωνοί ταυτίζονταν με την Ευρώπη πιο πολύ από τους Ολλανδούς. Αντίστοιχα, ο Salazar (1997) κατέληξε σε ένα ανάλογο αποτέλεσμα στη Λατινική Αμερική. Συγκεκριμένα, οι Βενεζουελανοί, οι Περουβιανοί, οι Μεξικανοί, οι Κολομβιανοί και οι πολίτες της Δομινικανής Δημοκρατίας δεν στήριζαν την ταυτότητά τους τόσο στην εθνική τους καταγωγή όσο στο γεγονός ότι ήταν Λατινοαμερικανοί. Στο δείγμα του Salazar μόνο οι Βραζιλιάνοι παρουσίασαν μεγαλύτερη ταύτιση με την εθνική τους ταυτότητα. Κατ' αναλογία, ο Personnaz (1996) διαπίστωσε ότι οι Γάλλοι φοιτητές ταυτίζονταν περισσότερο με την Ευρώπη παρά με τη Γαλλία. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, προβλέπονται οι πε-

ρισσότερες πτυχές των αποτελεσμάτων της έρευνας με αντικείμενο τα εθνικά στερεότυπα. Κατά συνέπεια, τα μέλη χωρών με αρνητικά αυτοστερεότυπα μπορούν να επιλέξουν εναλλακτικές ταυτότητες. Παρά ταύτα, η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας δεν μπορεί πραγματικά να εξηγήσει το γεγονός ότι οι Πολωνοί ταυτίζονται ιδιαίτερα με την πολωνική ταυτότητά τους, εκτός και αν η ταύτισή τους με κάποια ταυτότητα ανώτερης τάξης είναι ακόμη ισχυρότερη.

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας, υπάρχει μια γενικά αποδεκτή ιεραρχία εθνικών ταυτοτήτων και από αυτή θα μπορούσαμε να προβλέψουμε σε ποιες χώρες η θετική αυτοεικόνα και η εθνική ταύτιση θα βρίσκονται σε υψηλό επίπεδο και θα αλληλοσυνδέονται. Δηλαδή, εάν ξέραμε ότι οι Κεντροευρωπαίοι φθονούν τους Δυτικοευρωπαίους ή ότι οι Λατινοαμερικανοί νιώθουν πως τους επισκιάζουν οι Ηνωμένες Πολιτείες, η θεωρία θα μπορούσε να προβλέψει ένα μεγάλο ποσοστό επιδράσεων. Όμως, δεν υπάρχουν μετρήσεις που να πιστοποιούν κάποια τέτοια κατάταξη. Για να ελέγξουμε αν τα αποτελέσματα από την Πολωνία μπορούν να εξηγηθούν βάσει της θεωρίας της κοινωνικής κυριαρχίας χρειάζεται ανάλυση συναφειών, την οποία δεν παρέχουν οι Mlicki και Ellemers (1996).

Ακριβή στερεότυπα;

Εάν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε την έννοια της ακριβείας σε ό,τι αφορά τα στερεότυπα ώστε να προαγάγουμε την έρευνα στις διαομαδικές σχέσεις, θα πρέπει πρώτα να την ορίσουμε. Οι Ottati και Lee (1995) εξετάζουν τρεις πιθανότητες που θα μπορούσαν να εξηγήσουν τι εννοούμε με τον όρο «ακρίβεια των στερεοτύπων». Αυτές είναι: σύγκλιση ετεροστερεοτύπων, σύγκλιση ετεροστερεοτύπων-αυτοστερεοτύπων και σύγκλιση μεταξύ στερεοτύπων και αντικειμενικών δεικτών. Αν θεωρήσουμε την πρώτη έγκυρη, θα μπορούσαμε, με βάση τη μελέτη του Peabody (1985) για τα εθνικά στερεότυπα, να συμπεράνουμε ότι, εφόσον φοιτητές από πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό για το πώς είναι οι Ρώσοι, τότε οι απόψεις τους θα πρέπει να είναι έγκυρες. Παρά ταύτα, όπως αναφέραμε, επόμενα δεδομένα έδειξαν ότι το ρωσικό αυτοστερεότυπο είναι πολύ διαφορετικό. Ως εκ τούτου, θα ήταν πολύ δύσκολο να υποστηρίξουμε το προαναφερθέν συμπέρασμα. Κάποιες μελέτες εντοπίζουν πράγματι σύγκλιση ετεροστερεοτύπου-αυτοστερεοτύπου. Για παράδειγμα, Αμερικανοί και Κινέζοι φοιτητές συμφωνούν ότι οι Κινέζοι χαρα-

κτηρίζονται από περισσότερες αναστολές και μεγαλύτερη ομοιογένεια συγκριτικά με τους Αμερικανούς (Bond, 1986· Lee & Ottati, 1993· Lee & Ottati, 1995). Βέβαια, οι Κινέζοι φοιτητές αξιολόγησαν αυτές τις ιδιότητες θετικά, ενώ οι Αμερικανοί αρνητικά. Ωστόσο, τα στοιχεία δείχνουν ότι υπάρχει ακρίβεια των στερεοτύπων με όρους σύγκλισης αυτοστερεοτύπου και ετεροστερεοτύπου.

Οι Lee και Duenas (1995) παρουσιάζουν μια μελέτη περίπτωσης η οποία αναφέρεται στις συναντήσεις μεταξύ Αμερικανών και Μεξικανών επιχειρηματιών. Ο καθένας είχε ένα στερεότυπο σχετικά με την αντίληψη του άλλου για το χρόνο, το οποίο ήταν ουσιαστικά ακριβές με όρους συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, και οι δυο ομάδες συμφώνησαν ότι οι Μεξικανοί ήταν πολυχρονικοί ή, όπως το έθεσαν οι Αμερικανοί επιχειρηματίες, «άνθρωποι του *mañana*» (του αύριο). Από την άλλη μεριά, και οι δυο ομάδες συμφώνησαν ότι οι Αμερικανοί ήταν μονοχρονικοί ή, όπως το έθεσαν οι Μεξικανοί, «μηχανές». Ο χρόνος άφιξης στις συναντήσεις και η τήρηση των προθεσμιών παρέχουν αντικειμενικά και ως εκ τούτου λιγότερο συναισθηματικά κριτήρια για την ακρίβεια των στερεοτύπων. Ωστόσο, παρά τη μεταξύ τους συμφωνία, τα δυο μέρη δεν κατάφεραν να συνεργαστούν. Αυτό συνέβη όταν κατανόησαν γιατί οι άλλοι τους έβλεπαν με τους τρόπους που αναφέρθηκαν. Τότε μόνο έφτασαν σε συλλογικές αποφάσεις για τη διαχείριση του χρόνου. Συμπερασματικά, τα ακριβή στερεότυπα μπορούν να συμβάλουν στην αποτελεσματικότερη διαχείριση των διομαδικών σχέσεων, αλλά από μόνα τους δεν είναι επαρκή για να εγγυηθούν την επιτυχία.

Οι προκαταλήψεις

Οι Baron και Byrne (1994) ορίζουν την προκατάληψη ως «μια στάση (συνήθως αρνητική) προς τα μέλη μιας ομάδας, η οποία βασίζεται αποκλειστικά στο γεγονός ότι ανήκουν στη συγκεκριμένη ομάδα» (σελ. 218). Οι προκαταλήψεις είναι διαφορετικές από τις διακρίσεις, για το λόγο ότι οι διακρίσεις εμπεριέχουν και κάποιες πράξεις (συνήθως αρνητικές) οι οποίες έχουν ως στόχο τους τα άτομα αυτά. Ως στάση, η προκατάληψη λειτουργεί όπως άλλα γνωστικά σχήματα (Fiske & Taylor, 1991), με την έννοια ότι οι πληροφορίες που υποστηρίζουν την προκατάληψη επισημαίνονται και ακούγονται πιο συχνά σε σύγκριση με τις πληροφορίες που δεν την υποστηρίζουν, ως εκ τούτου αποθηκεύονται σταθερότερα στη μνήμη.

Εθνοκεντρισμός

Ο Sumner (1906/1940) όρισε τον εθνοκεντρισμό ως «εκείνη τη θεώρηση των πραγμάτων κατά την οποία η δική μας ομάδα είναι το κέντρο των πάντων, ενώ όλες οι υπόλοιπες προσδιορίζονται και αξιολογούνται σε αναφορά με αυτήν» (σελ. 13). Αυτός ο μάλλον ουδέτερος ορισμός μιας πιθανότατα οικουμενικής γνωστικής διεργασίας απέκτησε με τον καιρό πιο ασταθείς συνυποδηλώσεις. Πιο πρόσφατοι ορισμοί αναφέρονται στον εθνοκεντρισμό ως ευνοιοκρατική αντιμετώπιση της εσωομάδας και απόρριψη της εξωομάδας (Levine & Campbell, 1972).

Ο Triandis (1994) επισημαίνει τέσσερις γενικεύσεις όσον αφορά αυτή την οικουμενική τάση:

1. Ό,τι συμβαίνει στο δικό μας πολιτισμό θεωρείται «φυσικό» και «ορθό», ενώ ό,τι συμβαίνει σε άλλους πολιτισμούς θεωρείται «αφύσικο» και «ανάρμοστο».
2. Θεωρούμε ότι τα ήθη της εσωομάδας έχουν οικουμενική εγκυρότητα.
3. Θεωρούμε πέραν πάσης αμφιβολίας ότι οι κανόνες, οι ρόλοι και οι αξίες της εσωομάδας είναι ορθά.
4. Πιστεύουμε ότι είναι φυσικό να βοηθούμε μέλη της εσωομάδας και να συνεργαζόμαστε μαζί τους, να εκδηλώνουμε την προτίμησή μας για την εσωομάδα και να αισθανόμαστε υπερήφανοι γι' αυτήν, ενώ αντίστοιχα θεωρούμε φυσικό να δυσπιστούμε ή να είμαστε ακόμη και εχθρικοί προς τις εξωομάδες (σελ. 251-2).

Υπό αυτό το πρίσμα, η εσωομάδα ορίζει το πρότυπο βάσει του οποίου αξιολογούμε άλλες ομάδες, ενώ ο εθνοκεντρισμός καθορίζει την προθυμία μας να συσχετιστούμε μαζί τους (Lambert, Mermigis & Taylor, 1986). Κατ' επέκταση, όσο περισσότερα κοινά πιστεύουμε ότι έχουν οι εξωομάδες με το δικό μας πρότυπο, τόσο λιγότερο εχθρικοί είμαστε απέναντί τους (Brewer & Campbell, 1976).

Η πρώτη προσπάθεια μέτρησης του εθνοκεντρισμού ως ατομικού χαρακτηριστικού ξεκίνησε από το έργο του Adorno και των συνεργατών του (1950) για τον αυταρχισμό. Ο Altemeyer (1981) επέκρινε τις ανεπάρκειες, με την έννοια των ψυχομετρικών ιδιοτήτων, αυτού και άλλων πρώιμων εργαλείων και ανέπτυξε ένα πιο έγκυρο ψυχομετρικό εργαλείο το οποίο ονόμασε «πολιτικά δεξιό αυταρχισμό» (ΠΔΑ). Η κλίμακα μέτρησης της συγκεκριμένης εννοιολογικής κατασκευής εντοπίζει τις αλληλοσχετιζόμενες συνιστώσες της υποταγής στις νόμιμες Αρχές, την προθυμία να επιτε-

Κείμενο 7.3 Τι σημασία έχει ένα όνομα;

Πόσο πολιτισμικά ευαίσθητες είναι οι ονομασίες που χρησιμοποιούμε για χώρες και εθνικές ομάδες; Ακολουθεί μια σειρά παραδειγμάτων αναφορικά με τους όρους που χρησιμοποιούμε συχνά χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη τι πιστεύουν αυτοί στους οποίους αναφέρονται οι όροι:

- Για τους πολίτες των Ηνωμένων Πολιτειών χρησιμοποιείται συχνά ο όρος «Αμερικανοί», γεγονός που σημαίνει ότι παρακάμπτονται όλοι οι άλλοι κάτοικοι της Βορείου και της Νοτίου Αμερικής. Οι συγγραφείς αυτού του βιβλίου δεν απέφυγαν αυτή τη συνήθεια.
- Για τους πολίτες του Ηνωμένου Βασιλείου χρησιμοποιείται συχνά ο όρος «Άγγλοι», γεγονός που σημαίνει ότι παρακάμπτονται οι Ουαλοί, οι Σκοτσέζοι και οι Βορειοιρλανδοί, οι οποίοι ανήκουν επίσης στο Ηνωμένο Βασίλειο.
- Λέμε συχνά για τους πολίτες των Κάτω Χωρών ότι είναι από την Ολλανδία, η οποία είναι η μία από τις δυο επαρχίες της χώρας.
- Αναφερόμαστε συχνά στην Ασία του Ειρηνικού ως Άπω Ανατολή. Για τους Κινέζους η Κίνα είναι το Μέσο Βασίλειο.
- Αναφερόμαστε στις χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ ως χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Οι Τσέχοι, οι Ούγγροι και οι Πολωνοί υπενθυμίζουν συχνά ότι οι χώρες τους βρίσκονται στην Κεντρική Ευρώπη.
- Τα εστιατόρια που προσφέρουν κουζίνα των χωρών της Νότιας Ασίας αποκαλούνται συχνά ινδικά εστιατόρια. Οι ιδιοκτήτες τους κατάγονται κυρίως από το Πακιστάν και το Μπανγκλαντές.

θούμε σε άλλους σε περίπτωση που οι Αρχές το εγκρίνουν, και τη συμβατικότητα. Η διεπολιτισμική εγκυρότητα της κλίμακας έχει αποδειχθεί σε διάφορες μελέτες (Altemeyer, 1988; Rubinstein, 1996). Συνολικά, φαίνεται ότι εντοπίζει μια γενική συμβατικότητα στη συμπεριφορά του ατόμου και, όπως είναι αναμενόμενο, εμφανίζει αρνητική συσχέτιση με έναν από τους Πέντε Μεγάλους Παράγοντες της προσωπικότητας, τον παράγοντα της ανοιχτής στάσης απέναντι στην εμπειρία (Tarnnell, 1994). Ακόμη και σε καταστάσεις όπου οι περισσότεροι πολίτες έχουν εγκαταλείψει την εθνικιστική προκατάληψη τους, όσοι έχουν υψηλότερο δείκτη στη συγκεκριμένη κλίμακα εξακολουθούν να εκδηλώνουν εύνοια προς τις θέουσες της εθνομάδας (Altemeyer & Kamenshikov, 1991).

Με βάση τα παραπάνω, είναι ενδιαφέρον ότι ο Triandis (1996) βρήκε πως στις Ηνωμένες Πολιτείες ο ΠΛΛ είχε θετική συσχέτιση με την κάθετη

συλλογικότητα (αλλοκεντρισμός). Παρομοίως, οι Lee και Ward (1998), σε μια μελέτη που πραγματοποίησαν στη Σιγκαπούρη, βρήκαν ότι μόνο οι Μαλαισιανοί και οι Κινέζοι που εμφάνιζαν υψηλά επίπεδα αλλοκεντρισμού εκδήλωναν εύννοια προς την εσωομάδα στις διομαδικές στάσεις τους. Συνεπώς, μήπως πολλά ατομικού επιπέδου ψυχομετρικά εργαλεία της συλλογικότητας (π.χ. αλλοκεντρισμός) ανιχνεύουν τον εθνοκεντρισμό που είναι μέρος της ιδεολογίας του ΠΔΑ; Με δεδομένη την έμφαση στην εσωομάδα, η οποία είναι χαρακτηριστικό της δυναμικής της πολιτισμικής συλλογικότητας, αυτή η αλληλοεπικάλυψη είναι μάλλον πιθανή.

Υπό αυτή την έννοια, είναι πιθανό ο εθνοκεντρισμός, ανεξάρτητα από το πώς τον μετράμε, να διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα (Ramirez, 1967). Ειδικότερα, ο Bond (1988b) διαπίστωσε σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε μαθητές από 22 χώρες στην αξιακή διάσταση «κοινωνική εναρμόνιση-πολιτισμική εσωστρέφεια». Την κοινωνική εναρμόνιση όριζαν αξίες όπως ανεκτικότητα προς τους άλλους και διατήρηση αρμονικών σχέσεων με αυτούς, ενώ την κοινωνική εσωστρέφεια όριζαν αξίες όπως αίσθηση πολιτισμικής υπεροχής και σεβασμός για την παράδοση. Ως εκ τούτου, οι άνθρωποι από χώρες στις οποίες το τυπικό άτομο εμφανίζει υψηλό επίπεδο πολιτισμικής εσωστρέφειας είναι πιθανότερο να αποφεύγουν την επαφή με μέλη εξωομάδων και να κάνουν διάφορων τύπων διακρίσεις σε βάρος τους (π.χ. Bond, 1991a, για το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων).

Παρόλο που φαίνεται ότι ο εθνοκεντρισμός είναι μια παγκοίως κατακριτέα έννοια, ενδέχεται να έχει και θετικές πλευρές. Για παράδειγμα, η παραγοντική ανάλυση των αποτελεσμάτων της μελέτης του Feshbach (1987) για τις πολιτικές στάσεις έδειξε ότι ο εθνικισμός διαφέρει από τον πατριωτισμό. Ο εθνικισμός αφορά τη διαιρετική, σοβινιστική στάση απέναντι στις άλλες ομάδες και αποτελεί το αντικείμενο των περισσότερων ερευνών για τον αυταρχισμό. Αντίθετα, ο πατριωτισμός τροφοδοτεί την εκτίμηση προς την εσωομάδα ευνοώντας την ενότητά της, και είναι απαραίτητος για να διατηρηθεί μια ομάδα βιώσιμη, στηριγμένη στη συνεργασία, ανεξάρτητα από το μέγεθός της. Όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 10, αυτή η θετική μορφή εθνοκεντρισμού φαίνεται ότι αποτελεί αναγκαίο συστατικό της αρμονικής, πολυπολιτισμικής κοινωνίας.

Το αντίθετο του εθνοκεντρισμού είναι η ανεκτικότητα. Οι Berry και Kalin (1995) ανέπτυξαν ένα ατομικό ψυχομετρικό εργαλείο για την ανεκτικότητα το οποίο χρησιμοποιήθηκε σε μια καναδική δημοσκοπήση των εθνικών στάσεων. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η αξιολόγηση των εθνο-

τήτων ήταν ίδια σε όλο τον Καναδά, με δεδομένο το κοινό ευρωπαϊκό υπόβαθρο. Ωστόσο, όπως ήταν αναμενόμενο, βρέθηκε το εξής: «Τα ανεκτικά άτομα δεν κάνουν διακρίσεις ανάμεσα στις διάφορες ομάδες. Αντίθετα, τα μη ανεκτικά άτομα δείχνουν ιδιαίτερη προτίμηση για τις ομάδες που προτιμά ο γενικός πληθυσμός, και αρνητική προτίμηση για τις ομάδες που απορρίπτει ο γενικός πληθυσμός» (σελ. 315). Κατά συνέπεια, τα άτομα που εμφανίζουν χαμηλότερο επίπεδο εθνοκεντρισμού εκδηλώνουν πολύ μικρότερη απόρριψη προς τα μέλη των εξωομάδων.

Η πρόβλεψη της διομαδικής προκατάληψης

Τις κρίσεις που εκφράζουν προκατάληψη για διάφορους τύπους εξωομάδων μπορούν να προβλέψουν εν μέρει τα στερεότυπα που αναφέρονται σε αυτές. Σε σχέση με αυτό το θέμα, οι περισσότερες μελέτες βασίστηκαν σε στερεότυπα για το *χαρακτήρα* τα οποία αποδίδονται σε μέλη εξωομάδων. Οι πεποιθήσεις που αφορούν τις αξίες των μελών των εξωομάδων είναι επίσης σημαντικές. Οι Bond και Mak (1996), για παράδειγμα, βρήκαν ότι η αντίληψη για τη θέση μιας εξωομάδας στη διάσταση της αυθυπέμβασης (δηλαδή καλοσύνη και παγκοσμιότητα) του Schwartz συνδέεται με μικρότερη απόρριψη των μελών αυτής της ομάδας.

Επιπλέον, οι αξίες που ονομάζονται «συμβολικές πεποιθήσεις» (Esses, Haddock & Zanna, 1993) φαίνονται ιδιαίτερα σημαντικές. Πρόκειται για στερεότυπα που αφορούν το κατά πόσο τα μέλη της εξωομάδας προάγουν ή υποσκάπτουν τις κοινωνικές παραδόσεις που η εσωομάδα θεωρεί σημαντικές. Αυτές οι συμβολικές πεποιθήσεις εμφανίζουν μικρή μόνο συσχέτιση με τις πεποιθήσεις για το χαρακτήρα, ενώ αποτελούν επίσης ισχυρότερο παράγοντα πρόβλεψης αρνητικών στάσεων προς μια συγκεκριμένη ομάδα και τα μέλη της συγκριτικά με τις πεποιθήσεις για το χαρακτήρα (Esses et al. 1993· Haddock, Zanna & Esses, 1993). Η σύνδεση μεταξύ των συμβολικών πεποιθήσεων και της προκατάληψης είναι επίσης ισχυρή στην περίπτωση ατόμων που εμφανίζουν υψηλή βαθμολογία στον ΠΔΑ (Esses et al., 1993).

Επιπλέον, οι αξίες της πλειοψηφίας και της μειονότητας είναι σημαντικές για τη δημιουργία ή την αντίκρουση της προκατάληψης. Οι Sagin και Schwartz (1995) εξέτασαν την «ετοιμότητα για επαφή με την εξωομάδα» σε Ισραηλινούς της κυρίαρχης ομάδας και Άραβες της μειονοτικής ομάδας στο Ισραήλ. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στην ομάδα των Ισραηλινών η ετοιμότητα είχε θετική συσχέτιση με τα αξιακά πεδία της παγκο-

σμιότητας και του αυτοπροσδιορισμού και αρνητική με τα αξιακά πεδία της παράδοσης, του αισθήματος ασφάλειας και της συμμόρφωσης. Στις ομάδες των Αράβων το καθοριστικό αξιακό πεδίο ήταν η επίδοση. Τα συγκεκριμένα αποτελέσματα δείχνουν τη σημασία του ρόλου των αξιών στον καθορισμό της συμπεριφοράς, αλλά θα πρέπει να επιβεβαιωθούν και σε διαφορετικά διαομαδικά περιβάλλοντα. Αυτού του τύπου οι μελέτες μπορούν να συμπεριλάβουν τη συγγενή μεταβλητή της συνάφειας των αξιών, καθώς η έρευνα του Feather (1980) έδειξε ότι η συνάφεια των αξιών αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα καθορισμού της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Σε ό,τι αφορά τα συναισθήματα, αυτά ενδέχεται να συνδέονται με τις εξωομάδες ως αποτέλεσμα των προηγούμενων διαομαδικών ελαιφών, του τρόπου με τον οποίο τα μέυα μαζικής ενημέρωσης παρουσιάζουν τις ομάδες ή των ατομικών εμπειριών. Αυτά τα συναισθήματα, τόσο αρνητικά όσο και θετικά, συνδέονται με την προκατάληψη (Dijket, 1987) πολύ περισσότερο από όσο προβλέπεται από τις γνωστικές κατασκευές σχετικά με την ομάδα (π.χ. Stephan et al., 1994). Οι Esses, Haddock και Zanna (1993) υποστηρίζουν ότι «τα στερεότυπα (σχετικά με το χαρακτήρα) καθορίζουν εν μέρει τις συναισθηματικές αντιδράσεις μας προς μέλη άλλων ομάδων, και αυτές με τη σειρά τους επηρεάζουν πιο άμεσα τις στάσεις μας προς τις ομάδες» (σελ. 152-3). Ως εκ τούτου, από τη στιγμή που η επίδραση των συναισθημάτων αξιολογηθεί, οι πληροφορίες για τους στερεοτυπικούς χαρακτήρες των μελών εξωομάδων δεν προσθέτουν τίποτα περισσότερο σε ό,τι αφορά την πρόβλεψη της προκατάληψης (Haddock, Zanna & Esses, 1994).

Από την προκατάληψη στις διακρίσεις

Ο αυτοματισμός των στερεοτυπικών γνωστικών κατασκευών για τα μέλη των εξωομάδων είναι μεγάλος (Devine, 1989). Επιπλέον, οι συναισθηματικές αντιδράσεις, οι οποίες βασίζονται στη μάθηση, ενδέχεται να ενεργοποιηθούν κατά τη διάρκεια των συναντήσεων με μέλη της εξωομάδας. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο θα μεταφραστούν σε πράξη εξαρτάται από προσωπικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Ο Devine και οι συνεργάτες του (1991) ζήτησαν από Αμερικανούς να τους πουν πώς θα έπρεπε να νιώθουν και πώς θα ένιωθαν (ή ένιωθαν) για διάφορες εξωομάδες. Επιπλέον, οι ερωτηθέντες έπρεπε να αξιολογήσουν την απόσταση ανάμεσα στο πώς θα έπρεπε να νιώθουν και πώς θα ένιωθαν (ή ένιωθαν) γι' αυτές τις εξω-

μάδες. Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε ότι τα άτομα με υψηλό βαθμό προκατάληψης δεν διέθεταν καλά εσωτερικευμένα πρότυπα για την αποφυγή συμπεριφορών διάκρισης, αλλά ταυτόχρονα η ανάγκη τους να συμπεριφερθούν σύμφωνα με αυτούς τους ήδη ασθενέστερους μηχανισμούς αναστολής ήταν μικρότερη. Επιπλέον, αισθάνονταν λιγότερη ενοχή και ντροπή για την ασυμφωνία που υπήρχε ανάμεσα στα εσωτερικά πρότυπα και τη συμπεριφορά τους.

Εν ολίγοις, από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι τα προκατειλημμένα άτομα βιώνουν μικρότερη αμφιθυμία σχετικά με τα αισθήματά τους προς τα μέλη της εξωομάδας. Καθώς δεν αισθάνονται εσωτερική σύγκρουση, οι προκαταλήψεις τους μεταφράζονται ταχύτερα σε διακρίσεις σε πρακτικό επίπεδο (π.χ. Haddock, Zanna & Esses, 1993). Η αυτοκριτική συγκρατεί άτομα που έχουν λιγότερες προκαταλήψεις και δεν τα αφήνει να απομακρυνθούν από τις αρχές της ισότητας⁵. Εν συνεχεία, αυτοί οι γνωστικοί περιορισμοί ενδέχεται να οδηγήσουν στην αναζήτηση στρατηγικών οι οποίες παρακάμπτουν τις διακρίσεις. Ο Gaertner και οι συνεργάτες του (1989, 1993) πρότειναν ένα μοντέλο κοινής ενδοομαδικής ταυτότητας το οποίο διαλύει τη διάκριση «εμείς-αυτοί», υπενθυμίζοντας την κοινή ανθρώπινη μοίρα. Πιστεύουμε ότι μια τέτοια επανακατηγοριοποίηση θα μπορούσε να έχει απήχηση σε άτομα με λιγότερες προκαταλήψεις.

Είναι ευνόητο ότι οι διακρίσεις δεν είναι απλό θέμα προσωπικών προτιμήσεων. Ζούμε σε κοινωνικές ομάδες οι οποίες αισθάνονται συχνά να απειλούνται πολιτικά και οικονομικά από άλλες ομάδες, για παράδειγμα, οι Γερμανοί από την πρώην Ανατολική και την πρώην Δυτική Γερμανία στη Γερμανία του σήμερα (Ripple, 1996), ή που τροφοδοτούνται από «ιδεολογίες ανταγωνισμού» (Staub, 1988) τις οποίες κληροδότησε το παρελθόν και συντηρούν οι ρατσιστικές ενδοομαδικές συζητήσεις (Wetherell & Potter, 1992). Κατά κανόνα δεν υπάρχει μια ευρύτερη πολιτική ιδεολογία υπέρ της διομαδικής αρμονίας που να υπερκαλύπτει αυτές τις φωνές (όπως είναι η πολιτική για το σεβασμό της πολυπολιτισμικότητας και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον Καναδά: Humana, 1986). Ως εκ τούτου, κοινωνικοί παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με την επιθετικότητα, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 4 (π.χ. πρόσφατο ιστορικό περιβαλλοντικών καταστροφών ή πολέμου), και πολιτισμικές αξίες οι οποίες προωθούν το αίσθημα πολιτισμικής ανωτερότητας έρχονται συχνά να οξύνουν την κριτικότητα.

5. Σ.τ.Ε.: Στα αγγλικά egalitarian standards.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της έρευνας σε διομαδικά θέματα (π.χ. δημιουργία στερεοτύπων, προκαταλήψεις, διακρίσεις) πραγματοποιείται σε κοινωνίες οι οποίες κατατάσσονται χαμηλά στις διαστάσεις της ιεραρχίας (Schwartz, 1994), της απόστασης εξουσίας (Hofstede, 1980) και του συντηρητισμού (Smith, Dugan & Trompenaars, 1996). Αυτού του τύπου τα κοινωνικά συστήματα αφήνουν μεγάλα περιθώρια στο δημόσιο διάλογο για την ανισότητα και τη νομιμότητά της, οι πολίτες τους είναι ανοιχτοί σε αυτόν και μπορούν να συμμετέχουν ενεργά στη συζήτηση θεμάτων όπως ο ρατσισμός, η φοβική στάση απέναντι στους ομοφυλόφιλους, οι διακρίσεις απέναντι στους ηλικιωμένους και ο σεξισμός. Δεδομένου ότι πρόκειται για κοινωνίες οι οποίες υποστηρίζουν την ισότητα, θα πρέπει να αναρωτηθούμε εάν και κατά πόσο μπορούν να γενικευτούν κάποιες από τις ψυχολογικές διεργασίες που εντοπίστηκαν. Για παράδειγμα, είναι μάλλον αβίθιανο να δούμε σε ιεραρχικούς πολιτισμούς το φαινόμενο των ελάχιστων παραχωρήσεων (tokenism)⁶ και το φαινόμενο των αντιδράσεων στην ευνοιοκρατία τα οποία βασίζονται στο κύρος της εξωομάδας. Σε τέτοια συστήματα οι νομιμοποιητικές ιδεολογίες δικαιολογούν την ιεραρχία σε επίπεδο ομάδων, αναιρούντας την ανάγκη για διακρίσεις αντίστροφης μορφής, όπως είναι η αντισταθμιστική θετική αντιμετώπιση των ομάδων που υφίστανται διακρίσεις.

Διομαδική σύγκρουση

Οι διακρίσεις δεν οδηγούν πάντα σε διομαδική εχθρότητα. Η κοινωνική ιδεολογία που περιβάλλει τη διαφορετική δυνατότητα πρόσβασης στους υλικούς και κοινωνικούς πόρους ενδέχεται να είναι αποδεκτή από τα μέλη όλων των ανταγωνιζόμενων ομάδων. Για παράδειγμα, σε κοινωνίες που κατατάσσονται υψηλά στη διάσταση της ιεραρχίας (Schwartz, 1994) κάποια μέλη από όλες τις ομάδες μπορεί να εμφανίζουν υψηλή βαθμολογία στην κλίμακα του Προσανατολισμού Κοινωνικής Κυριαρχίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θίγεται η αφοσίωση στην εσωομάδα. Σε ένα τέτοιο κοινωνικό σύστημα η αξιολόγηση του κύρους της ομάδας θα θεωρείται αποδεκτή και δικαιολογημένη από όλα τα μέρη χωρίς να υπάρχει ενοχή ή αγανάκτηση.

6. Σ.π.ε.: Ο όρος «tokenism» (ο οποίος μεταφράζεται εδώ ως «ελάχιστες παραχωρήσεις») αναφέρεται στην πράξη η οποία προδιαθέτει τους ανθρώπους να πιστεύουν ότι είναι δίκαιοι ως προς ένα ζήτημα, ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι.

Από την άλλη μεριά, η άνιση πρόσβαση στους κοινωνικούς πόρους μπορεί συχνά να επικρατήσει και κατά συνέπεια τα μέλη των ομάδων που υφίστανται τις διακρίσεις να δυσανασχετηθούν. Παρ' όλα αυτά, οι προσπάθειες που στοχεύουν στην πρόκληση αλλαγών στην υπάρχουσα τάξη μπορεί να οδηγήσουν σε καταστροφικές συνέπειες, όπως συνέβη στην περίπτωση των αποικιοκρατικών καθεστώτων, ενώ είναι επίσης πιθανό να ελλείπουν οι κοινωνικές βάσεις που απαιτούνται ώστε να υπάρξει ομαδική κινητοποίηση. Επιπλέον, τα μέλη αυτών των ομάδων ενδέχεται να ανήκουν σε κοινωνίες με «δεσμούς πολιτιστικής διατομής», δηλαδή σε κοινωνίες στις οποίες τα μέλη των ομάδων που βρίσκονται σε σχέση ανταγωνισμού ανήκουν ταυτόχρονα στις ίδιες ομάδες, για παράδειγμα, πολιτικές, κοινωνικές, οικιστικές (δηλαδή με βάση την περιοχή κατοικίας). Οι συγκρουσιακές συμπεριφορές σε τέτοιες κοινωνίες είναι μειωμένες συγκριτικά με κοινωνίες οι οποίες ενισχύουν την πόλωση μεταξύ ομάδων. Σε περιπτώσεις που ισχύουν ποικίλοι συνδυασμοί των παραπάνω συνθηκών, και ειδικά εάν είναι δυνατή η ανοδική ατομική κινητικότητα, η διομαδική σύγκρουση θα εμφανίζεται μειωμένη. Θα υποστηριζόνται και θα εισακούνται γενικοί πολιτισμικοί κανόνες αναφορικά με τη θετική αποκατάσταση της τάξης, όταν αυτή παραβιάζεται (DeKiddler, & Tripathi, 1992), και με αυτό τον τρόπο η βία θα αποτρέπεται.

Βέβαια, μια φευγαλέα ματιά στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων είναι αρκετή για να διαπιστώσουμε ότι σε πολλά περιστατικά διομαδικών επιφορών δεν επιτυγχάνονται αυτές οι ιδανικές συνθήκες, και ως εκ τούτου η βία είναι η συνήθης συνέπεια. Συγκεκριμένα, ενδέχεται οι ανισότητες μεταξύ των ομάδων να είναι μεγάλες (Wilkinson, 1996), τα συμφέροντα των ομάδων να θεωρούνται αντικρουόμενα (Tzeng & Jackson, 1994), οι κανόνες ανταπόδοσης για την αντιλαμβανόμενη αδικία, όπως η βεντέτα στη Βόρειο Αλβανία, να είναι ισχυροί (Dragoti, 1996), οι αντιλήψεις για τη δύναμη της ομάδας (Guzzo et al., 1993) να είναι επίσης ισχυρές και ευρέως αποδεκτές, οι συνθήκες διαβίωσης να ακολουθούν πτωτική πορεία, ενώ επίσης να είναι βαθιά ριζωμένες οι ιδεολογίες που αντιμετωπίζουν τα μέλη της εξωομάδας ως αποδιοπομπαίους τράγους (Staub, 1996), καθώς και πεποιθήσεις για τις αξίες των μελών της εξωομάδας που αφαιρούν από αυτά την ανθρώπινή τους διάσταση (Schwartz, Struch & Bilsky, 1990). Ο καθένας από τους κυριώδη παράγοντες εντείνει την πιθανότητα διομαδικής βίας, ειδικά για άτομα που ταυτίζονται έντονα με την εσωομάδα τους (Struch & Schwartz, 1989).

Εδώ ολοκληρώνουμε προς το παρόν την παρουσίαση μελετών οι οποίες

εστιάζονται στις πιο άμεσες συνέπειες που έχει για τα άτομα η ομαδική ταυτότητα. Ωστόσο, υπάρχουν πολλές ακόμη πτυχές των διομαδικών σχέσεων που είναι σημαντικές για τους διαπολιτισμικούς ψυχολόγους. Όπως θα αναφέρουμε στο επόμενο κεφάλαιο, οι οργανισμοί θεωρούνται συνήθως πολυομαδικά συστήματα και οι τύποι των επίσημων και ανεπίσημων διαπράγματεύσεων, οι οποίες πραγματοποιούνται εντός και μεταξύ οργανισμών, είναι σημαντικοί για την επιτυχία τους. Επιπλέον, η σαφής κατανόηση των διομαδικών σχέσεων μπορεί να διευκολύνει τις διεργασίες της ένταξης των μεταναστών και του επιπολιτισμού, τις οποίες θα συζητήσουμε στο κεφάλαιο 10.

Περίληψη

Η ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο μπορεί να ορίσει την κοινωνική ταυτότητά του όχι απλώς ορίζοντας ποιος είναι κάποιος αλλά ταυτόχρονα και ποιος δεν είναι. Το γεγονός ότι ανήκει σε μια ομάδα παρέχει στο άτομο ένα πρότυπο για το πώς θα πρέπει να συμπεριφέρεται. Αυτό είναι ιδιαίτερα πιθανό να συμβεί όταν η ομάδα έχει στόχους οι οποίοι επικεντρώνονται στις σχέσεις μεταξύ των μελών της, και όταν τα μέλη της υποστηρίζουν αλλοκεντρικές αξίες. Όταν η ομάδα υποστηρίζει αλλοκεντρικές αξίες, είναι περισσότερο πιθανό να υπάρχει έντονη διάκριση ανάμεσα στη συμπεριφορά προς τα μέλη της εσωομάδας και στη συμπεριφορά προς τα μέλη της εξωομάδας.

Η συμμετοχή σε κυρίαρχες ομάδες σχετίζεται με υψηλή ταύτιση με την ομάδα και με υψηλή ενδοομαδική προκατάληψη. Τα μέλη των περισσότερων χωρών διατίθενται ευνοϊκά απέναντι στη χώρα τους, αλλά υπάρχουν ενδείξεις ότι ενίοτε προτιμάται ως πρότυπο ταύτισης η τοπική ταυτότητα, η οποία είναι πιο περιορισμένη από την εθνική ταυτότητα, όπως συμβαίνει σε κάποιες χώρες της Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής. Δεν είναι όλα τα στερεότυπα ανακριβή ή αρνητικά, ενώ είναι πιθανό να συνιστούν αποτέλεσμα παρατηρήσιμων χαρακτηριστικών. Τα στερεότυπα ενδέχεται να αντικατοπτρίζουν την προκατάληψη υπέρ της εσωομάδας και εναντίον των εξωομάδων. Υπό συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και στην περίπτωση ατόμων που έχουν συγκεκριμένη προδιάθεση, η προκατάληψη ενδέχεται να οδηγήσει σε συμπεριφορές διακρίσεων. Εν συνεχεία, κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες καθορίζουν εάν οι διομαδικές διακρίσεις θα οδηγήσουν σε διομαδική βία.